

Tarih Dergisi

Turkish Journal of History

Araştırma Makalesi | Research Article

Açık Erişim | Open Access

IV. Romanos Diogenes'in Anadolu Seferlerinde (1068, 1069 ve 1071) Kullandığı Güzergâhlara Dair Genel Bir Değerlendirme*

A General Evaluation of the Routes Used by Romanos IV. Diogenes in His Anatolian Campaigns (1068, 1069 and 1071)

Adnan Eskikurt¹

¹ İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ortaçağ, İstanbul, Türkiye

Öz

XI. yüzyılın ikinci yarısı Bizans Devleti'nin Selçuklu akınları karşısında çaresiz kaldığı ve bütün gücünü seferber ederek Anadolu'da hâkimiyetini sürdürmeye çalıştığı bir dönemdir. Romanos Diogenes'in tahta çıkışı ve 1068, 1069 ile 1071 yıllarında düzenlediği askerî harekâtlar dönemin önemli gelişmeleridir. Bunların ilk hedefi Selçuklu akınlarını durdurmaktır. Ancak yaşanan idarî ve askerî sarsıntılara rağmen Bizans yöneticilerinin bölgesel bir güç olma iddiasını sürdürdükleri de dikkati çekmektedir. Bu fırsatı veren de şüphesiz Bizans İmparatorluğu'nun sahip olduğu askerî imkânlar idi. Bunun yanı sıra Bizans askerî yolu da ikmal imkânı veren müstahkem ordu üsleri (aplektâ) ile kalabalık birliklerin ilerleyişini kolaylaştırmaktaydı. Çalışmamızda söz konusu askerî harekâtlar ve güzergâhları müzakere edilmiştir.

Abstract

The second half of the 11th century was a period when the Byzantine Empire found itself helpless against the Seljuk raids and mobilised all its forces to maintain its rule in Anatolia. The accession of Romanos Diogenes and the military campaigns he organised in 1068, 1069 and 1071 were significant developments of the period. Their primary objective was to halt the Seljuk raids. However, despite the administrative and military turmoil, it is noteworthy that the Byzantine rulers continued to assert their claim to regional power. This opportunity was undoubtedly provided by the military capabilities of the Byzantine Empire. In addition, the Byzantine military route facilitated the advance of large units with fortified army bases (aplektâ) that provided supply capabilities. Our study discusses these military campaigns and their routes.

Anahtar Kelimeler

Bizans Ordusu • Bizans Askerî Yolu • IV. Romanos Diogenes • Malazgirt Seferi

Keywords

Byzantine Army • Byzantine Military Road • Romanos IV Diogenes • Malazgirt Campaign

“ Atıf | Citation: Eskikurt, Adnan. "IV. Romanos Diogenes'in Anadolu Seferlerinde (1068, 1069 ve 1071) Kullandığı Güzergâhlara Dair Genel Bir Değerlendirme." *Tarih Dergisi-Turkish Journal of History* 88 (2026): 1-24. <https://doi.org/10.26650/iutd.1640245>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2026. Eskikurt, A.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Adnan Eskikurt adnan.eskikurt@medeniyet.edu.tr

*Malazgirt Zaferi'nin 950. Yıldönümünde Türk Tarih Kurumu'nun himayesi ve Muş Alparslan Üniversitesi ev sahipliğinde 23-24 Ağustos 2021 tarihleri arasında Muş-Malazgirt'te yapılan *Malazgirt Zaferi Uluslararası Sempozyumu*'nda sunulan özet bildirinin gözden geçirilip genişletilmiş halidir.

Extended Summary

The second half of the XIth century was a period when the Byzantine Empire was helpless against the Seljuk raids and struggled to maintain control over Anatolia. Indeed, following the death of Basil II in 1025, the incompetence and misguided decisions of the administrators who took power led to the state experiencing social, economic and military upheavals and losing its power. It was during this period that Emperor Romanos IV Diogenes, who was seen as a saviour and ascended to the Byzantine throne, failed to achieve the desired outcome in the military campaigns he organised in 1068 and 1069 to stop the Seljuk raids and prevent the loss of Anatolia. Therefore, after extensive preparations, he embarked on another Anatolian campaign in 1071, planning to capture Malazgirt (Manzikert), which had recently fallen into Seljuk hands, and advance to proceed to Ahlat. The targeting of Malazgirt and Ahlat in particular during this campaign was not without reason. This is because, until the mid-XIth century, the section between Erzurum and Kars was relatively secure, being equipped with fortified castles (Erzurum/Theodosiopolis, Hasankale/Kaputru, Ügümü/Okomion, Güzelhisar/Avnik, Tortum, Oltu, Ağcakale, Ahılkelek, Kars, Ani, etc.). This region, which still partially retained its defensive function during the Battle of Malazgirt, was located south of Malazgirt, which had recently fallen into Turkish hands and was open to invasion from Iran. Ahlat had also become the base of operations for Turkish raids into Anatolia. Indeed, the Seljuks, moving from Hoy in Iran, could easily advance into the interior of Anatolia towards Ahlat, Malazgirt and beyond by passing through the pass between the Pir Raşit mountains and İsabey mountain in the northeast of Lake Van. In Byzantine military campaigns towards the east of Anatolia, troops would depart from İstanbul (Konstantinoupolis) and first reach İzmit (Nikomedea) or İznik (Nikaia), then proceed via the Sakarya River (Sangarios), Eskişehir (Dorylaion), Sivrihisar (Iustinianopolis), Ankara (Ankyra), Kırşehir (Mokissos), the Kızılırmak River (Alys/Halys), Kayseri (Kaisareia), Sivas (Sebasteia), Satala Castle (Sadak village, Kelkit-Gümüşhane) and Erzurum. From the statements of Attaleiates, Zonaras and Nikephoros Bryennios, it is understood that Emperor Romanos also used this route, which passed close to fortified army bases (aplekta, pl.) that were suitable for the advance of large armies and provided reinforcement and logistical support were received. The expeditions of 1068 and 1069 were against the Seljuk raiders. During the 1068 campaign, the Byzantine army used this military road as far as Sivas, then advanced south via Kayseri, reaching the vicinity of Kahramanmaraş (Marasin) and Aleppo (Halep). In the 1069 campaign, the Byzantine army again used this military route to advance eastward, first reaching the Euphrates River, then advancing along the Murat River (Upper Euphrates), crossing the Munzur Mountains, and advancing northward to reach the vicinity of Erzincan (Orosa). It appears that Emperor Romanos followed the route through Harput (Kharberd), Pertek, Tunceli, Pülümür, and Erzincan with his army during this campaign. Later, on the return journey, the Byzantine army, attempting to reach the Seljuk raiders, marched to Sivas via Satala Castle, Şebinkarahisar (Koloneia/Şarkî Karahisar) and Nikopolis (Pürk/Yeşilyayla village, Suşehri). Some units were placed under the command of Duke Katatourios of Antioch to hold the passes east of Yakapınar (Mopsuestia/Misis) on the Ceyhan (Pyramos). However, the Turks escaped from here and reached Aleppo. Emperor Romanos advanced as far as Mut (Klaudiopolis) to capture them, but upon learning of the situation, he left a force behind and returned to the capital. During the 1071 campaign, the emperor aimed to conquer Malazgirt along with Ahlat and establish control along the Murat River. Perhaps he was planning to reclaim his dominance in the Lake Van basin. According to Attaleiates' records, the Byzantine army advanced through Helenopolis (the village of Drepane between Karamürsel and Yalova), the northern parts of the Anatolikon theme, the Sangarios River, the Zompos/Zompi bridge, the Kızılırmak River, Kharsianon (the centre of the theme is in Muşalikale, Akdağmadeni-Yozgat), Bathys Rhyaks/Krya Pege (probably İncesu), Sivas, Şebinkarahisar, Satala Castle, and Aşkale (Elegeia?), reaching Erzurum. From here, the Byzantine army advanced towards Malazgirt, which had recently fallen into the hands of the Seljuks, via Hınıs. The emperor also sent troops to Ahlat twice. The first forces appear to have been placed under Roussel's command and sent via Pasinler-Hınıs to Ahlat, the most important target. These forces must have been ordered to procure animal feed and provisions to secure the army's advance and prevent the Seljuks from destroying crops to be harvested around Ahlat. Before reaching Malazgirt, a second force under the command of Tarkhaneiotes was sent to support Roussel's force and establish a garrison in Ahlat, which was to be captured. It is important to understand the conditions under which the Byzantine Empire launched these operations to halt the Seljuk raids and, if possible, re-establish its authority in the regions it had previously controlled. Therefore, this study offers some observations on these matters. In this context, the equipment and logistical capabilities of the Byzantine army have been evaluated. It is also important to determine the routes along which the Byzantine army conducted its operations at that time. Therefore, it should also be understood where the raids were concentrated and which regions were targeted. This is because during these raids, Byzantine castles and fortifications were destroyed, and the Byzantine defences suffered heavy blows. The Byzantine army also appears to have achieved temporary successes during these operations. However, the control established in most of the captured areas was not permanent, and the expenses incurred for the campaigns placed a heavy burden on the Byzantine treasury. In our study, the possible routes used between Erzurum, Malazgirt and Ahlat have been particularly highlighted, and some Ottoman maps have been used for this purpose. When determining the Erzurum-Malazgirt route, the gradient values of the roads were also taken into account. Considering the topographical features of the region between Pasinler and Hınıs in particular, it is evident that the army's speed would be low and it would be vulnerable to attack due to the presence of countless carts and pack animals. Emperor

Romanos may have taken this risk because of the strength of his army. Indeed, they had taken two months' worth of provisions before leaving Erzurum and had to reach their destination quickly.

Giriş

İmparator X. Konstantinos Doukas'ın ölümü (1067) sonrasında dul eşi İmparatoriçe Eudokia ile evlenerek 1068 yılında Bizans tahtına çıkan IV. Romanos Diogenes, imparatorluğun doğusunda sınır güvenliğini sarsmış ve tabii yerleşik ahalinin günlük yaşamını güvensiz hale getirmiş Selçuklu akınlarını önlemek üzere güçlü ordular hazırlatarak 1068 ve 1069 yıllarında Anadolu'nun doğu ve güneyine seferler düzenlemiş, ancak Selçuklu beyleri ile emirlerinin planlı ve disiplinli harekâtları karşısında istediğini bir türlü elde edememiştir. Bunun üzerine devletin karşı karşıya olduğu Selçuklu akınlarını sona erdirebilmek üzere 1071 yılında toplayabildiği en güçlü ordu ile Malazgirt istikametinde ilerlemiş ve burayı zapt edip arkasını güvene aldıktan sonra Ahlat'ı ele geçirmeyi hedeflemiştir. Böylece, Haldon'un da ifade ettiği üzere, ülkesinin sınır savunmasını güçlendirmeyi planlamış olmalıdır.¹

Zira, bir çalışmada zikredildiği üzere;

“11. yüzyıl ortalarına kadar Bizans ile çekiştiği Ermeniler arasında âdeta bir sınır hattı gibi olan Erzurum-Kars arasındaki kesim müstahkem kalelerle (Erzurum / Theodosiopolis, Hasankale / Kaputru, Ügümü / Okomion, Güzelhisar / Avnik, Tortum, Oltu, Ağcakale, Ahılkelek, Kars, Ani vb.) mücehhez idi. Kaleler sebebi ile bu kesime dışarıdan saldırılar yapılması pek mümkün değildi. Bu kesimin güney ve güneydoğusunda kalan Malazgirt için durum farklı idi. Zira doğudan İran üzerinden istilâya açıktı. Nitekim savaş öncesi Ahlat'ı ele geçirip Anadolu akınlarının harekât üssü yapan Selçuklular tarafından ele geçirilmişti.”²

Söz konusu 1071 yılındaki son seferinde cereyan eden Malazgirt savaşı (26 Ağustos 1071/27 Zilkade 463) Türk-İslâm tarihinin de dönüm noktalarındandır. XI. yüzyıl sonlarının iki bölgesel gücü Bizans İmparatorluğu ve Büyük Selçuklu Devleti'nin karşı karşıya geldiği bu savaş ardından Bizans Anadolu'yu savunmaktan aciz bir duruma düşmüş, yurt ve otlak arayışındaki Türk boyları hızla yarımada içlerine ilerlemeye başlamışlardır. Savaş halini sonlandıran anlaşmanın yürürlüğe girmemesi ile başlayan ve giderek yarımadanın daha geniş bir bölümünün tanınması ve fethine imkân tanıyan bu süreçte Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulması da mümkün olmuştur.

Bu önemli muharebenin Malazgirt ovasında gerçekleştiği Ortaçağ kaynaklarındaki kayıtlardan bellidir.³ Ayrıca konu ile ilgili birçok modern çalışma da kaleme alınmıştır.⁴ Mamafih 1071 yılında Malazgirt ovasında yaşanan çatışmaları

¹John Haldon vd., “Marching Across Anatolia: Medieval Logistics and Modelling the Mantzikert Campaign”, *Dumbarton Oaks Papers*, 65/66, Dumbarton Oaks Publication, 2011-2012, s. 212.

²A. C. S. Peacock, *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu*, çev. Zeynep Rona, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul 2016, s. 158-160. Pasinler ovası ve çevresi savunma yapıları için ayrıca bkz. Gürsoy Solmaz, *Ortaçağ'da Erzurum-Kars Kaleleri*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2000, s. 1-139; Gürsoy Solmaz, “Avnik Kalesi”, *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 13, Erzurum 1999, s. 287-298; Ömer Subaşı, *Pasinler (V-XVI. Yüzyıllar)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2010, s. 19-20, 150-177; Ömer Subaşı, “Pasinlerin Bilinmeyen Tarihi Ortuzu-Toy-Valarshavan”, *History Studies*, 2/2, Ankara 2010, s. 35-55; Sevgi Parlak, *Osmanlı Öncesi Anadolu Kalelerinde Kapılar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 210-245, 447-472, 592-610.

³İbnü'l-Cevzi, *El-Muntazam fî Tarihi'l-Umem'de Selçuklular (H. 430-485/1038-1092)*, seçme, tercüme ve değerlendirme Ali Sevim, TTK yay., Ankara 2014, s. 99; Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mî'râtü'z-Zamân Fî Târihi'l-Âyân'da Selçuklular*, çev. Ali Sevim, TTK yay., Ankara 2011, s. 169; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fî Tarihi Haleb*, çev. Ali Sevim, TTK yay., Ankara 1976, s. 67, 13; Sadruddin Ebu'l-Hasan Ali b. Nasir b. Ali el-Hüseynî, *Ahbaru'd-Devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lügal, TTK yay., Ankara 1999, s. 34; İmadeddin el-Kâtib el-İsfahânî (Bondârî ihtisarı), *Zubdat al-Nusra ve Nuhbat al 'Usra*, çev. Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, TTK yay., Ankara 1999, s. 39; Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, haz. Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 104; Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb Min Târihi Haleb'de Selçuklular*, çev. Ali Sevim, TTK yay., Ankara 2014, s. 28; *Urfalı Mateos, Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK yay., Ankara 1987, s. 143, 329; İbnü'l-Esir, *El-Kâmil fî't-Târih*, çev. A. Özyayın, VIII, Ravza yay., İstanbul 1998, 253; Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat yay., İstanbul 2008, s. 135.

⁴Ali Sevim, *Malazgirt Meydan Savaşı*, TTK yay., Ankara 1971; Semavi Eyice, *Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes (1068-1071)*, TTK yay., Ankara 1971; Feridun Dirimtekin, “Selçukluların Anadolu'da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer”, *Malazgirt Armağanı*, TTK yay., Ankara 1972, s. 231-258; Ali Sevim, “Malazgirt Savaşı ve Sonuçları”, *Malazgirt Armağanı*, TTK yay., Ankara 1972, s. 219-230; Nejat Kaymaz, “Malazgirt Savaşı ile Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesine Dair”, *Malazgirt Armağanı*, TTK yay., Ankara 1972, s. 259-268; Ramazan Şeşen, “Alp Arslan'ın Hayatı ile İlgili Arapça Kaynaklar”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*

aydınlatılacak saha çalışmaları 1987 ve 1988 yıllarında Prof. Dr. Rüçhan Arık başkanlığında Malazgirt şehri ve surlarını ele alan bir arkeolojik yüzey araştırması ile sınırlı kalmıştı.⁵ Ancak dahilinde mutlulukla yer aldığım kapsamlı bir akademik heyetin 2020 yılından beri Malazgirt merkez ile buranın doğu ve güney kesimlerindeki pusu kurmaya uygun engebeli tepelik arazilerde savaşın cereyanı ve tarafların Malazgirt ovasındaki konuşlanmalarını ele alan bir arkeolojik yüzey araştırmasını yürütmekte ve yer yer kazılar yapmakta olması bu noktada sevindirici bir gelişmedir. Bununla birlikte Bizans Ordusu'nun 1068, 1069 ve 1071 yıllarındaki seferlerinde hangi güzergâhları kullandığı, teçhizat ve lojistik imkânlarının neler olduğu gibi konular ülkemizde henüz yeterince ele alınmamıştır. Oysa Konstantinos Porphyrogenetos, Mikhael Psellos, Mikhael Attaleiates, Ioannes Zonaras, Nikephoros Bryennios gibi devlet erkânı tarafından kaleme alınmış kroniklerde Bizans ordusunun durumu ve intikalleri sırasında uğradığı menzillerden bahisler vardır. Bunlar söz konusu seferlerde kullanılmış güzergâhları yaklaşık olarak belirleme imkânı vermektedirler. Ayrıca ordu ikmal ve toplanma mevkileri hakkında da bir kısım kayıtları mevcuttur. Bu kronikleri kaleme alan devlet adamları dönemlerinin önde gelen kişileri idiler. Birçok hadisenin şahidi oldukları ya da görgü tanıklarının dinleme fırsatları olduğundan kayıtları pek kıymetlidir. Seferlerle ilgili bazı Türk-İslâm kaynakları da malumat vermektedir. Yine bu hususlarla ilgili yukarıda sözü edilen literatüre girmiş ve yararlanılan çok sayıda modern çalışma vardır. Çalışmamız bilhassa söz konusu seferlerin güzergâhları, katılan birliklerin ikmal ve teçhizat imkânları ile ilgili hususlara dikkati çekmek üzere kaleme alınmış, söz konusu kaynak eserler ile modern çalışmalardan ve bir kısım Osmanlı topografya haritalarından yararlanılmıştır.

1. Seferlere Katılan Bizans Birliklerinin Teçhizatı ve İntikal İmkânları

XI. yüzyıl başlarında Bizans'ın askeri gücünü; başkent ve önemli şehirlerdeki profesyonel birlikler (*tagmata*⁶) ile sayıları daha fazla olan ve savaş zamanı askeri hizmet karşılığı tarım arazilerini ellerinde tutan *thema* teşkilâtı mensubu çiftçi-köylü askerleri (*stratiotes*), ayrıca geçici olarak askere alınanlar ve yabancı ücretli askerler (*misthophoroi*) meydana getiriyordu. Bir de tabii devletlerden gerektiğinde temin edilen yardımcı kuvvetler vardı.⁷

Bunlardan bilhassa *strategoslar* idaresindeki *thema* birlikleri sayesinde IX. ve X. yüzyıllarda Bizans İmparatorluğu'nda ihtişamlı bir dönem yaşanmışsa da izlenen yanlış politikalar ve sivil-askerî bürokrasi arasındaki çekişmeler *thema* sistemini zayıflatmıştı.⁸ Bu durum doğudaki arazi kazanımları ardından X. yüzyıl sonlarında *themalara*

Enstitüsü Türkiyat Mecmuası, XVII, İstanbul 1972, s. 101-112; Claude Cahen, "İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı", çev. Zeynep Kerman, *Türkiyat Mecmuası*, XVII, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü yay., İstanbul 1972, s. 77-100; Süleyman Tülüçü, "Malazgirt Savaşı'na İştirak Eden Türk Beyleri ve Hal Tercümeleleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 7, İstanbul 1986, s. 291-334; Faruk Sümer-Ali Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, TTK yay., Ankara 1988; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, III, TTK yay., Ankara 1992; Abdulkadir Yuvalı, "Malazgirt Meydan Muharebesi ve Bununla İlgili Yerli ve Yabancı Araştırmalar", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, sayı 5, Kayseri 1994, s. 35-52; Mustafa Alican, *Malazgirt Kıyametin İlk Günü 1071*, Kronik yay., İstanbul 2017; Adnan Eskikurt-Mehmet Akif Ceylan, "Malazgirt Savaşı'nın Mevkii ve Cereyanı Üzerine", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras*, haz. Mustafa Alican, Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 57-74; Mustafa Alican, "Malazgirt Savaşı", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras*, haz. Mustafa Alican, Kronik yay., İstanbul 2018, s. 19-56; Cihan Piyadeoğlu, "Selçuklu Sultanı Alparslan", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras*, Kronik yay., İstanbul 2018, s. 75-108; Yusuf Ayönü, "Bizans İmparatoru Romanos Diogenes", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras*, Kronik yay., İstanbul 2018, s. 109-128; Mustafa Alican, "Sultan Alparslan'ın Malazgirt Hutbesi", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras*, Kronik yay., İstanbul 2018, s. 143-154; Ünal Taşkın, "Abbâsî Halifesi'nin Malazgirt Savaşı Duası", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras*, Kronik yay., İstanbul 2018, s. 155-162; Hidayet Kara, "Malazgirt Zaferine İlişkin Bir Değerlendirme", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras*, Kronik yay., İstanbul 2018, s. 239-248; Mustafa Alican, "İslâm Tarihinin Dönüm Noktası: Malazgirt Zaferi", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras*, Kronik yay., İstanbul 2018, s. 249-264; Muharrem Kesik, *1071 Malazgirt: Zafere Giden Yol*, Timaş yay., İstanbul 2018; Cihan Piyadeoğlu, *Sultan Alp Arslan Fethin Babası*, Kronik yay., İstanbul 2018; Łukasz Rózycycki, "Between the old and new, Byzantine battle tactics in the times of the Battle of Manzikert", *War in Eleventh-Century Byzantium*, ed. Georgios Theotokis-Marek Meško, Routledge Taylor&Francis Group, Londra-New York, 2021, s. 9-36; Georgios Theotokis, *The Campaign and Battle of Manzikert, 1071*, ARC Humanities Press, Leeds 2024.

⁵Rüçhan Arık, "Malazgirt ve Çevresi Yüzey Araştırması", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Uygulama ve Araştırma Merkezi, sayı 1, Konya 2016, s. 249- 273.

⁶Malazgirt öncesinde Bizans Ordusu'nun çekirdeğini teşkil eden, tabur ya da alay büyüklüğünde ve İstanbul'da konuşlu düzenli muhafız birlikleri. Bkz. Alexander Daniel Beihhammer, *Byzantium and the Emergence of Muslim Turkish Anatolia, ca. 1040-1130*, Routledge Taylor&Francis Group, Londra-New York, 2017, s. 137, 138; Savvas Kyriakidis, "Army Structure: Roman Continuity and Byzantine Change", *A Companion to the Byzantine Culture of War, ca. 300-1204*, ed. Yannis Stouraitis, Brill, Leyden 2018, s. 245-246; Ian Heath, *Bizans Orduları 900-1461*, Osprey, İş Bankası Kültür yay., 2010, s. 9-10; Cüneyt Güneş, *Bizans İmparatorluğu Kurumları ve Unvanları (IX. ve XI. Yüzyıllar)*, Selenge yay., İstanbul 2021, s. 110-111.

⁷Düzenli birlikler ve çiftçi-köylü askerler hakkında geniş bilgi için bkz. Cüneyt Güneş, *Bizans Anadolu'sunda Askerî ve İdarî Bir Sistem: Thema Sistemi (VII. Yüzyıldan XI. Yüzyıla Kadar)*, TTK yay., Ankara 2023, s. 57-59, 71.

⁸Speros Vryonis, Jr., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, University of California Press, Los Angeles 1971, s. 70-78; John Haldon, *The Byzantine Wars*, The History Press, Stroud, Gloucestershire, 2009, s. 165; Beihhammer, *a.g.e.*, s. 52-53; Güneş, *a.g.e.*, s. 91-106, 124; Güneş, *Bizans İmparatorluğu Kurumları ve Unvanları*, s. 153-154.

dönüşen kimi *kleisuraların* (sınır bölgeleri⁹) 960 yılı sonrası *douks* (dük) ve *katepanos* ünvanlı komutanlar emrinde birleştirilmeleri ve bunların 970 yılında Khaldia, Mezopotamya ile Antakya doğu sınır birliklerini meydana getirmeye başlamalarında izlenebilmektedir. Benzer şekilde 1000 ile 1045 yıllarında bunlara İberia, Vaspurakan, Urfa ve Ani douksluklarının katılmaları ile eski büyük *themaların* askerî kapasiteleri de tedricen azalmıştı. Dolayısı ile IV. Romanos Diogenes'in Anadolu seferlerine *thema* birliklerinin büyük bir katkısı olduğu söylenemez. Asker ihtiyacı ücretli yabancı askerler temini ile giderilmeye başlanmıştı.¹⁰ Nitekim Mikhael Psellos'un önce sırası ile askerî kuvvetleri hesaplamak, isim listesi yapmak, dışarıdan yardım istemek ve sonra hazırlıklar tamamlanınca savaş ilan etmek gerektiği şeklindeki ifadelerinden Bizans'ın içinde bulunduğu durum anlaşılacaktır.¹¹

Yine bir çalışmada zikredildiği üzere¹²;

“Bizans doğu sınır hattı bu yüzyılın ilk yarısında kabaca Akdeniz kıyısındaki Lazkiye ve Asi Nehri boyundaki Şeyzer'i geçtikten sonra Menbic (Hieropolis) güneyinden devamla Urfa'yı içine alıp Fırat Nehri'ni geçiyor, Meyyâfârikîn (Silvan) ile Âmid'i (Diyarbakır) güneyde bırakıp Dicle Nehri ile başlangıç noktalarını Murat Nehri'nden ayıran sıradağları (Güneydoğu Toroslar) izleyerek ve Bitlis'i Müslümanlarda bırakarak Ahlat kuzeyinden Van Gölü'ne varıyor, sonra da kuzeydoğudaki Bargiri (Muradiye) ile batısındaki Malazgirt ve Aras Nehri kaynağı civarındaki Oltu'yu içine alıyordu, Ani'nin doğusundan da Çoruh Nehri ağız ile Kür Nehri kaynaklarına ve bu nehri kuzeyden çevreleyen dağ silsileleri ile Tiflis önlerine doğru uzanıyordu.”

Ancak Sultan Tuğrul ve Sultan Alp Arslan'ın sevk ve idaresinde yapılan akınlarla bu kesimlerde, bilhassa da İberia, Mezopotamya, Khaldia, Melitene (Battalgazi-Malatya), Şebinkarahisar (Koloneia), Fırat yöreleri ile Ani'de Bizans'ın hâkimiyeti ya ortadan kalkmış ya da bir hayli darbe almıştı. İşte İmparator Romanos'tan beklenen bu duruma bir son vermesi ve kayıpları telafi etmesi idi. Elindeki imkânlar ise açıkçası yeterli değildi ve yabancı ücretli askerlerin ordudaki ağırlığının artmış olmasının devlet hazinesine ağır bir maliyeti vardı.¹³

Her şeye rağmen bu dönemde savaş sırasında formasyonu itibarı ile bir istihkam vazifesi gören ayrıca kuşatma ve savunma savaşlarında kendilerine hâlâ ihtiyaç duyulan vazgeçilmez piyade sınıfı orduda önemli bir unsurdur. Bu husus Romanos Diogenes'in aşağıda müzakere edilen Anadolu seferlerine (1068- 1069, 1071) dair Attaleiates'in bahislerinden de anlaşılacaktır.¹⁴ Bizans Ordusu'nda X. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dört ayrı sınıf piyadenin varlığı bilinmektedir. Bunlar; mızrak, sapan ve kısa kompozit yaylar taşıyan *psilos*, kullandıkları mızraklarla (*riptarion*, *akontion*, *kontos*, *kontarion*) anılan *peltastoi*, geniş kalkanları (*skuta*) ile anılan *skutatoı* ve kısa kompozit yaylar taşıyan okçular idi. Yaya birliklerinin en ağır silahları VII. yüzyıldan beri kullandıkları mancınık idi. Diğer taşıdıkları silahlar arasında pala benzeri tek kenarlı bir bıçak, çift kenarlı düz (*spathion*) ve tek kenarlı hafif eğri kılıçlar (*paramerion*), ok-yay (meselâ *solenarion*), mızrak, bir ağızlı baltalar (*tzikourion*) vardı. Ayrıca çift elle kullanılan baltalar ve sapan da diğer silahları idi. Bunlar haricinde geç antik çağın sonlarından itibaren kullanımı yaygınlaşmış kafa, boyun ve göğüs zırhlı ve üzengili atlara binen ağır zırhlı süvariler de (*kataphraktoi*, *klibanophoroi*) mühim bir unsurdur. Mızrakları ağır süvarilerin cephe saldırıları ve piyadelere karşı taarruzlarında en önemli silahları idi. Ayrıca hafif okçu süvariler ile zırh taşımayan küçük hızlı atlara binen ve ordudan ayrı düşmüş ya da kaçmakta olan düşman piyadelerini kovalamakta kullanılan süvariler vardı. Ok ve yay kullanan süvariler özellikle ücretli yabancı askerlerden sağlanmaya başlanmıştı. Bu unsurların bir diğer

⁹Georgios Theotokis, *Byzantine Military Tactics in Syria and Mesopotamia in the 10th Century*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2018, s. 55, 65 (dipnot 23).

¹⁰Bkz. John Haldon, “The Army and Military Logistics”, *The Byzantine World*, ed. Paul Stephenson, Routledge, New York 2010, s. 49-50; Kyriakidis, “a.g.m”, s. 243-244; Adnan Eskikurt, “Anadolu'daki Bizans Thema Birliklerinin Malazgirt Öncesi Vaziyetleri: Umumi Bir İnceleme”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Enstitüsü, sayı 12, Konya 2020, s. 153-154; John Haldon, “1025-1071 Dönemi Askeri Tarihi Üzerine Alternatif Yaklaşımlar (Approaches to an Alternative Military History of the Period ca. 1025-1071)”, çev. Müjdat Namdar, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, III/II, Aralık 2020, s. 501; Güneş, *Thema Sistemi*, s. 275-276, 319, 322-323; Georgios Theotokis, *The Art of War in Byzantium*, ARC Humanities Press, Leeds 2024, s. 47.

¹¹Mikhael Psellos, *Mikhael Psellos'un Khronographia'sı*, çev. Işın Demirkent, TTK yay., Ankara 1992, s. 226.

¹²Eskikurt, “a.g.m”, s. 154.

¹³Beihammer, *a.g.e.*, s. 136-137.

¹⁴Mikhael Attaleiates, *a.g.e.*, s. 113, 118, 120, 124, 134, 154, 156, 162.

etkili silahları da kullandıkları *spathion*, *paramerion* ile gürz ve kısa kompozit yay idi. Kement haline getirilmiş ipler de ordunun silahlarındandı.¹⁵

Ordu mensupları savaşlarda kendilerini korumak için miğferler (*korythes teleiai*), tozluklar (*kapmotouva*/İng. legging), üst kısmı kaval kemiğine kıvrılan arkadan dize kadar uzanan uzun çizmeler ve tunikleri üzerine de vücutlarını ve uzuvlarını koruyan muhtelif zırhlar giyerlerdi. Miğfer giymediklerinde başlarına yünü üstünde deriden mamul (*pannonia*) veya belki kalın keçeden mamul (*kamelaphkia*) başlıklar takarlardı. Aynı birimlerdeki askerlerin kullandıkları yuvarlak ve gözyaşı biçimli kalkanların (tümüne *skoutarion* denirdi) rengi de aynı idi. Yuvarlak kalkanların genelde çapı 75-80 cm, gözyaşı biçimlilerin boyu da 95 cm civarında olurdu. Kullanılan zırhlar arasında, deri veya keten bir zemin üzerine ağaçtan, ham deriden, altın, gümüş, bakır, bronz ve demirden elde edilen plakalar halindeki malzemenin balık sırtı birbiri üzerine gelecek şekilde deri iplerle birleştirilmiş haline "*pullu zırh*" (*lorikion pholidoton*/İng. scale armour) adı verilir. Deri veya metal plakaların deri ipliklerle birleştirilmiş haline de "*plaka zırh*" (*klibanion*/İng. lamellar armour) denirdi ancak bunlar pullu zırhlardan farklı olarak bir zemin üzerinde değil doğrudan birbirleri ile birleştirilirdi. Türkler buna "kedim" veya "demir don" adını verirlerdi. Bunların iki türü vardı. Biri bel hizasına kadar diğeri de diz altına kadar uzanırdı. Metal halkaların ağ biçiminde birbirine bağlanması ile yapılan ve kılıç darbelerine dayanıklı "örme/zincir zırhlar" (*lorikion alusidoton*/İng. chain armour) da vardı. Mızrak ve ok atışlarına karşı fazla koruma sağlamayan bu zırhlara Romalılar *lorica seta*, Araplar *zerd*, *sabiga*, *beta*, Türkler ise "kübe/küpe yarık" demekteydiler. Elbise tarzındaki zırhlar 15-20 kiloluk ağırlıkları ile diğerlerine tercih ediliyordu. Askerler kılıç darbeleri ile halkaların koparak vücuda zarar vermesini önlemek için zırhın altına keten tunikler giyerlerdi. Ayrıca örme demir tozluklar ile çizmeler de askerlerin korunmasında önemli idiler. Bunlar dışında ayrıca deriden ve çeşitli metallerden imal edilen göğüs zırhları, kol ve baldır zırhları gibi parça zırhlar vardı.¹⁶

Bizans ordu birlikleri doğuya sefere çıktığında Anadolu'yu kat ederken gerekli erzakları katırlar ve arabalar ile yanlarında götürür, güzergahtaki müstahkem ordu üslerinden (*apleka*, çoğ.) de bu konuda yararlanırlardı. Sefer sırasında askerler sekiz kişilik karavanalara ayrılır ve bunların yemeklerini hazırlayan bir hizmetkar bulunurdu. Bu sekiz asker bir ya da iki çadırda kalırlardı. Çadırlar konik biçimli ve tek gözlü olurlardı. Her bir askerin hafif ve dayanıklı olduğundan ahşap yemek kasesi ve içecek kupası takımı (*skoutellopinakon*) vardı. Böyle iki birimin eşyasını (çadır, araç gereç, balta, kazma, kürek, orak, pişirme kapları, el değirmeni, çiviler, oklar, yedek yaylar vb.) taşıyan bir araba ve sürücüsü olurdu. Haldon'un Bachrach'tan naklettiğine göre iki tekerlekli arabalar 500 kg, dört tekerlekli arabalar da 650 kg yük taşıyabilirlerdi. Yine katırların çektiği arabalar günde 30 km, öküzlerin çektiği arabalar da 15 veya 19-24 km ilerleyebilirdi. Ancak arazinin çok zorlu ve erzakın az olduğu zamanlarda arabalar yerine yük hayvanları, bilhassa da katırlar kullanılırdı. Öğütülmemiş veya öğütülmüş olarak taşınan tahıllar da peksimet yapılarak askerin önemli bir gıda malzemesini meydana getiriyordu. Ayrıca çeşitli etler, susam, bal, yağ, kabuğu soyulmuş tatlı badem de diğer önemli besin maddeleri idi. Zırhı, silahı ve kendi ağırlığı 70 kg, atın koşum takımı 12 kg olan ve 30 kg da yük taşıyan süvarilerin toplam ağırlığı ise 112 kg olmaktadır. Ayrıca yanına aldığı 4 kg kadar bir erzak kendisine üç dört gün yetmekteydi. Erzakın bir kısmını atına ayırdığı durumda ise atı ve kendisinin erzakı bir gün yetmekteydi. Yük taşımaya uygun 16 ila 19 kg arasında eyer vurulmuş yük hayvanlarından; eşekler 56,8 kg yararlı yükle toplam 76 kg, 85 kg yararlı yükle katırlar ve yük beygirleri de toplam 104,5 kg ağırlık taşırlardı.¹⁷

¹⁵David Nicolle, *Manzikert 1071 The Breaking of Byzantium*, Osprey Publishing, Oxford 2013, s. 26; Brian Todd Carey, *Road to Mantzikert: Byzantine and Islamic Warfare 527-1071*, Pen and Sword 2014, s. 82-84; Timothy Dawson, *Byzantine Infantryman Eastern Roman Empire c. 900-1204*, Osprey Publishing, Oxford-New York 2007, s. 32; Georgios Theotokis, "Military Technology: Production and Use of Weapons", *A Companion to the Byzantine Culture of War, ca. 300-1204*, ed. Yannis Stouraitis, Brill, Leyden 2018, s. 446-457; Theotokis, *The Art of War in Byzantium*, s. 88-99.

¹⁶Dawson, *a.g.e.*, s. 19-25; Carey, *a.g.e.*, s. 82-84; Theotokis, "Military Technology: Production and Use of Weapons", s. 457-466; Theotokis, *The Art of War in Byzantium*, s. 99-111.

¹⁷Dawson, *a.g.e.*, s. 45-46; John Haldon, "Why Model Logistical Systems", *General Issues In The Study of Medieval Logistics Sources, Problems and Methodologies*, ed. John F. Haldon, Brill, Leyden 2006, s. 5, 7; John Haldon, "Roads and Communications In The Byzantine Empire: Wagons, Horses And Supplies", *Logistics of Warfare In The Age Of Crusades*, ed. John H. Pryor, Ashgate Publishing, Aldershot-Hampshire 2006, s. 144-147; Haldon vd., "Marching Across Anatolia", s. 215. Ayrıca bkz. John Haldon, "The Organisation and Support of an Expeditionary Force: Manpower and Logistics in the Middle Byzantine Period", *Byzantine Warfare*, ed. John Haldon, Routledge Taylor & Francis Group, Londra-New York 2016, s. 422-429.

Harekât sırasında öncülerin tespit ettikleri uygun yerlerde konaklanır ve istihkamlar oluşturulurdu. Bunların etrafına siperler kazılır ve her kenarda L şeklinde çıkışlar bırakılırdı. Siper kazma imkânı olmayan yerlerde de iki tahta parçası çatal şeklinde sabitlenir, önüne kalkan ardına da mızrak ucu dışa doğru sabitlenirdi. Çadırlar önlerinde adeta birer sokak teşkil edecek boşluklar bırakılarak düzen içerisinde kurulu, geceleri her birimden bir asker nöbet tutardı. Böylece ani bir saldırıya karşı ordunun %10'u hazır olurdu. Birkaç günlük ilerleyiş sonrası bir günlük istirahatler verilirdi. Sert koşulların harekâtı durdurduğu zamanlar da olurdu. Tekrar hareket edildiğinde önce süvariler ilerlerdi. Harekâtlar baharın ilerleyen zamanları ile sonbaharın başları arasında gerçekleşirdi. Bazen de kış ayları belli bir bölgede geçirilirdi.¹⁸

Güzergâhta ilerlerken birliklerin yürüyüş hızı araziye, hava şartlarına ve sayıları ile yaya, süvari olmalarına bağlı olarak değişirdi. Tek başına ilerleyen süvari birlikleri dinlenmiş ve iyi beslenmiş atlarla günde 40 ila 50 mil (64 ila 80 km) ilerleyebilirlerdi. Küçük yaya birlikleri de günde 30 mil (48 km) yürüyebilirlerdi. Ancak ordu kolu düzeninde ortalama günlük yürüyüş, aşağıda 1071 seferinde Erzurum ile Malazgirt ve Ahlat arasındaki kesimin aşılmasına dair bahiste de görüldüğü gibi, daha yavaş olurdu. Engibeli olmayan arazilerde yayalar saatte 3 mil (4,8 km), arızalı/tepelik arazilerde saatte 2,5 mil (4 km) ilerleyebilirlerdi. Karma kuvvetler bir arada iken hızı en ağır ilerleyen unsurlar (yük arabaları, kağnılar vb. nakliye araçları), yolların durumu ve ordu kollarının hangi formasyonda ilerleyebildiği belirlerdi. Birlikler, taktikondaki izahlardan da anlaşıldığı üzere, belli bir formasyonda ve belli aralıklarla ilerlediklerinden öncüler ile artçıların aynı noktaya ulaşmaları tabiatı ile farklı zamanlarda gerçekleşirdi.¹⁹

2. Seferlerde Kullanılan Bizans Askerî Yolundaki Toplanma ve İkmal Merkezleri

Anadolu'nun doğusuna yönelik Bizans askerî harekâtları İstanbul'dan (Konstantinopolis, Konstantiniyye) başlar ve önce İzmit veya İznik'e varılır, sonra; Sakarya Nehri, Eskişehir, Sivrihisar, Ankara, Kırşehir, Kızılırmak, Kayseri, Sivas, Satala kalesi ve Erzurum üzerinden Kafkaslar ve İran'a uzanan ana güzergâh kullanılırdı.²⁰

Askerî yol olarak bilinen bu güzergâh kalabalık orduların ilerlemesine elverişli idi. Üstelik üzerinde yer yer takviye ve lojistik destek alma imkânı bulunan müstahkem ordu üsleri (*aplektâ*) vardı. Bunlardan ilki İstanbul'dan hareket eden ordunun ulaştığı ve İznik'in doğusunda Sakarya kıyısında bulunan Malagina (Osmaneli-Bilecik) *apletonu* idi. İmparatorluğun haraları, ordu silah ve teçhizat deposu ile erzak ambarları bulunan bu müstahkem mevki Thrakesion ve Anatolikon *strategosları* birlikleri ile imparatorun ordusunu beklerlerdi. İkinci müstahkem mevki ise bir *tagma* kuvveti olan *Skholai* birliği *domestikosu*²¹ ile Anatolikon ve Seleukeia *strategoslarının* imparatoru karşıladıkları Kaborkion'da (Çifteler-Eskişehir) idi. Seferin istikameti güneye doğru, meselâ Tarsus taraflarına ise diğer *thema* kuvvetleri Şebinkarahisar'da toplanırdı. Sefer daha doğuya olduğunda Kappadokia, Kharsianon ve Bukellarion themaları *strategosları* Şebinkarahisar'da orduya katılırlardı. Armeniakon, Paphlagonia ve Sivas *strategosları* ise birlikleri ile orduyu Kayseri'de beklerlerdi. Sefer Divriği (Tephrike) üzerine olduğunda, Armeniakon *theması* Bathys Rhyaks/Krya Pege'de (ihtimal Yıldızeli ve Sivas arasında Kızılırmak'a dökülen İncesu Deresi²²) orduya katılırdı.²³ Dönem hadiselerinin şahidi Attaleiates, Zonaras ve Nikephoros Bryennios'un ifadelerinden İmparator Romanos'un da seferleri sırasında bu ordu üslerine uğradığı anlaşılmaktadır.²⁴

¹⁸Dawson, *a.g.e.*, s. 48-49.

¹⁹John Haldon, *Byzantium at War AD 600-1453*, Osprey Publishing, Oxford 2002, s. 67-68.

²⁰Bizans dönemi yolları hakkında bkz. Haldon, *Roads and Communications*, s. 135-141.

²¹Güneş, *Bizans İmparatorluğu Kurumları ve Unvanları*, s. 112-113.

²²W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. M. Pektaş, MEB yay., Ankara, 1960, s. 79.

²³Konstantinos Porphyrogenitus, *Three Treatises on Imperial Military Expeditions*, Introduction, edition, translation and commentary by John Haldon, Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, Viyana 1990, s. 81. Ayrıca bkz. Güneş, *Thema Sistemi*, s. 125; Murat Keçiç, "Sakarya Boyunda Bizans-Türk Mücadelesinde Önemli Bir Geçit: Malagina", *2. Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli 2016, s. 73-82.

²⁴Mikhael Attaleiates, *a.g.e.*, s. 110-111, 131-132; Ioannes Zonaras, *a.g.e.*, s. 132; Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat yay., İstanbul 2008, s. 47.

3. IV. Romanos Diogenes'in Anadolu Seferlerinde Askeri Yolu Kullanması

İmparator IV. Romanos Diogenes tahta çıktıktan sonra Anadolu içlerine yönelik Selçuklu akınlarını önlemek adına Anadolu'da birkaç sefere çıkmıştır. Bizzat katıldığı bu seferler 1068, 1069 ve 1071 yıllarında gerçekleşmiştir. Başında bulunduğu Bizans Ordusu bu süreçte askeri yolu kullanarak ilerleyerek bazı geçici başarılar elde etmiş ancak ordunun büyük kısmı geri döndükten sonra ele geçirilen yerlerin birçoğunda tesis edilen hâkimiyet kalıcı olmamıştır. Dahası seferler için yapılan harcamalar Bizans'ı malî yönden zora sokmuştur. Böylece arzulan hedeflere ulaşamadığı için gösterilen çaba beyhude olmuş, neticede toplumun sivil ve askerî kesimlerinde ümitsizlik egemen olmuştur. Mikhael Psellos'un seferlerle ilgili kayıtları bu durumu teyit etmektedir.²⁵ Nihayet yaşanan Malazgirt bozgunu sonrası da Anadolu hızla Selçuklular eline geçmiştir.

Askerî yol olarak üzerinde bulunan ve *strategos* unvanlı askerî valilerce yönetilen Kayseri ve Sivas şehirleri, Bizans eyalet sisteminin önemli merkezleriydiler. Güzergâhı kullananlar bu iki yerleşmeden Anadolu'nun doğu ve güneyine ilerleyebilirlerdi. Askerî yolun İstanbul'dan Sivas ile Kayseri'ye kadar olan kesimi hakkında bazı kıymetli araştırmalar vardır.²⁶ Bu nedenle İmparator Romanos'un Anadolu seferlerinde takip ettiği güzergâhın Sivas ve Kayseri'ye kadar olan kısmı burada tekrar değerlendirilmemiştir. Ancak ekteki haritalardan (harita 1'de İstanbul-Eskişehir arası, harita 2'de Eskişehir-Kızılırmak arası, harita 3'de Kızılırmak-Sivas arası, harita 4'de Kızılırmak-Kilikya arası, harita 5'de Kızılırmak-Kayseri arası) bu kesimi incelemek mümkündür.

a) 1068 Seferi: İmparator Romanos, Attaleiates'in anlatımlarına göre bu seferinde Harita 6'da görülen Kayseri-Yarpuz/Afşin ve Sivas-Göksun-Maraş-Halep arasında yer alan yolları kullanmıştır.²⁷ Seferin sebebi Büyük Selçuklu Devleti sultanları Tuğrul Bey ile Alp Arslan dönemlerinde görevli bulunan işbilir komutan ve beylerin Sivas, Kayseri ve Karaman'a dek uzanan akınlarıdır. Bu süreçte Bizans'ın kale ve müstahkem mevzileri tahrip edilmiş ve savunması ağır darbeler almıştır. İmparator Romanos Halep önlerine kadar uzanan bu seferde hedefine ulaşamamıştır. Attaleiates tarafından açıkça kaydedildiği üzere, İmparator emrindeki ordu ile Gülek Boğazı'nı (Kilikia Pylai²⁸) geçip başkent İstanbul'a dönmeye çalışırken Selçuklu kuvvetlerinin Afyon'a kadar uzanan akınlar yaptığını da haber alınmıştır.²⁹

İmparator Romanos Anadolu içlerinde akınları sürdüren Selçuklu birliklerini hedef alarak başlattığı bu seferde öncelikle askerî yolu kullanarak Sivas'a ilerlemiş, sonrasında Kayseri'ye yönelmiştir. Emri altındaki Bizans Ordusu ile Kızılırmak'ı geçip Basilika Therma'ya (Terzili Hamam/Sarıkaya-Yozgat) ulaştığında ordusunun Selçuklu birliklerinin bir tuzağına düşmesinden endişe edip takibi sonlandırmıştır. Ardından da bir süre Yıldızeli-Sivas arasında yer alan ve Kızılırmak'a dökülen Bathys Rhyaks (ihtimal İncesu) civarında ordusu ile konaklamıştır. Sonrasında ikinci etapta ordusu ile güneye, Kayseri'ye doğru giden yolda ilerlemeye başlamıştır. Ancak yaz mevsiminde ilerlemenin zorluğu ile Kayseri-Yarpuz/Afşin arasındaki yörede karargâh kurmuştur.

Burada bir süre kaldıktan sonra Selçuklu kuvvetlerinin Niksar'a (Neokaisareia) akın düzenledikleri ve ganimetle yüklü geri dönmekte oldukları haberini alınca ordusuna tekrar Sivas'a ilerleme emri vermiştir. Yaklaştıkları sırada da oğlu Andronikos emrine verdiği büyük bir kısmını şehre sevk etmiştir. İmparator Romanos esasen Niksar'dan dönmekte olan Selçuklu kuvvetini yakalamak istiyordu. Ancak hızla ilerlemesi gerekiyordu. Bu sebeple yanına bir süvari birliği

²⁵Mikhail Psellos, *a.g.e.*, s. 226, 227, 228, 229.

²⁶J. G. C. Anderson, "The Road-System Of Eastern Asia Minor With The Evidence of Byzantine Campaigns (Plate I)" *The Journal of Hellenic Studies*, (XVII, Londra 1897, 22-44), Kraus Reprint, Liechtenstein 1971, s. 33-41. Ayrıca bkz. Ramsay, *a.g.e.*, s. 218; E. W. Gray, "M'Aquilius and the Organisation of the Roman Province of Asia", *The Proceedings of the Xth. International Congress of Classical Archaeology*, II, Ankara 1978, s. 965- 977; Halil Demircioğlu, "Roma Devleti'nin Eyalet Sistemi Hakkında", *Ankara Üniversitesi DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi*, V, sayı. 8-9, Ankara 1967, s. 443-459; Vryonis, Jr., *a.g.e.*, s. 30-33; Koray Özcan, "Selçuklu Çağında Sivas, Ortaçağ'da Bir Anadolu Türk Kentinin İşlevsel Kimliği Üzerine Hipotetik Yaklaşımlar", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı. 33, 2007, s. 100-112; Adnan Eskikurt, "7. ve 12. Yüzyıllar Arasında Anadolu'yu Kateden Bazı Askerî Seferler ve Güzergâhları", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, yıl 7, sayı XX, Aralık, İzmir 2014, s. 51-61.

²⁷Mikhael Attaleiates, *a.g.e.*, s.112-128.

²⁸Bkz. Friedrich Hild ve Hansgerd Hellenkemper, "Kilikien und Isaurien" *Tabula Imperii Byzantini (TIB)*, 5, Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, Viyana 1990, s. 387.

²⁹Mikhael Attaleiates, *a.g.e.*, s.128. Ayrıca bkz. Süryani Mihael, *Chronique De Michel Le Syrien*, ed. J. B. Chabot, tome III, Ernest Leroux, Paris 1905, s. 168-169; Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, TTK yay., Ankara 1990, s. 3-11, 19.

aldı ve Gürün-Sivas yolunda ilerledi. Arguvan ve Divriği arasındaki tepelik kesime ve kuzeydoğusuna (ihtimal Yamadağı) yönelerek hedefine ulaştı ve Selçuklu kuvvetini ani bir baskına uğrattı. Bunların Niksar'dan aldıkları ganimetler Bizans birliğinin eline geçti.³⁰

Selçuklu kuvvetini bozguna uğrattıktan sonra Sivas'a yönelen imparator, bir süre sonra üçüncü etapta ordusu ile yeniden güneye, Göksun'a doğru ilerlemeye başlamıştır. Bizans ordusu hedefine ulaşmak için Samantı-Zamantı Çayı ve Kuruçay Geçidi üzerinden ilerlemeli idi. Nihayet Göksun'a ulaşıldığında imparator Malatya şehrine önemli bir kuvvet göndermiştir. Zira Selçuklu emiri Afşin Bey (Ausinalios) bu sıralarda Fırat Nehri'ni aşmış bölgeye akınlar düzenlemekteydi. Ancak sevk ettiği birlik Selçukluların akınlarını önleme görevini gerçekleştirememiş görünmektedir. Nitekim imparatorun ikmalinden sorumlu öncü birlikleri Adıyaman yöresinde Selçukluların saldırısına uğramış ve bir kısmı yok edilmiştir.

Romanos bu olaydan sonra yoluna devam ederek Dülük'e ve oradan da Halep'e ilerlemiştir. Şehrin civarı Bizans birlikleri tarafından yağmalanmışsa da Halep'i düşürmek zordu. Bu nedenle Bizans Ordusu Membiç'e yönelmiştir. Şehrin akropolis kısmı kuşatıldığı sırada, Halep emiri Mahmud ani bir baskınla onlara zarar verdirdi ise de şehir düşmüştür. Sonrasında da Suriye sınırının korunması için şehir tahkim edilmiştir.³¹

Bizans Ordusu'nun Membiç'ten sonraki hedefi Halep kuzeyindeki Azez olmuşsa da şehir alınamamıştır. Sonrasında Halep emirine bağlı Antakya yakınlarındaki Katma Kalesi (Kutma) yakılmıştır. Halep civarındaki harekâtını sonlandıran Romanos, Müslüman sakinlerin terk ettiği Antakya yakınlarındaki Artah'ı (Reyhanlı-Hatay) da ele geçirmiştir.³² Ancak ordudaki askerler yorgun düştüğü için Antakya'ya ilerlemeden kuzeybatı istikametine dönmüş, Belen geçidinden Amanos Dağları (Nur Dağları) aşılıp İskenderun ve İssos'a (Dört Yol kuzeybatısındaki ovada Erzincan'ın 7 km. batısında bulunan höyük), Gülek Boğazı geçildikten sonra da Pozantı'ya varılmıştır. İmparator, Maurianon (Tarsus-Kemerhisar arasında) ve Karydion (Tarsus-Kayseri arasında) geçitlerinin kesiştiği Tysarion'a (Pozantı-Kemerhisar arasında) ulaştığında, Malatya'ya gönderdiği komutanın başarısız olduğunu, Türklerin Fırat'ı aşmış Kayseri'den Afyon'a giden doğu yoluna girip çevreyi yağmaladıklarını ve mezkûr komutanı esir aldıklarını öğrendi.³³ İmparator bu Selçuklu kuvvetini takip edemeyeceğinin farkındaydı. Dolayısı ile yoluna devam etti ve ordusu ile İstanbul'a döndü.³⁴ Sonuç olarak, IV. Romanos'un ordusu 1068 seferi sırasında Kappadokia'yı ve Anadolu platosuna giden doğu yollarını Doğu Anadolu yaylaları veya Fırat sınırından gelen Selçuklu akıncılardan yeterince koruyamamıştır. Bu durum kısmen Lykandos bölgesi (Kayseri-Afşin arasındaki yöre) ile sınır bölgesinin güney kesimine öncelik veren stratejik kararlardan, kısmen de bazı komutanların kişisel başarısızlığından kaynaklanmış olmalıdır.³⁵

b) 1069 Seferi: İmparator'un veya önde gelen komutanlarının önderlik ettiği bir dizi sefere rağmen, başarısızlıklar 1069 ve 1070 yıllarında Yukarı Fırat bölgesinde ve Toros Dağları'nda Bizans savunma sisteminin kesin olarak çökmesine yol açmıştır. Malatya ve Zamantı arasındaki bölgede konuşlanmış birliklerin Türk akınlarını durduramaması, düşmanca faaliyetlerde önemli bir artışa neden olmuştu. Ayrıca İtalyan kökenli ücretli askerlerin komutanı Krispinos'un isyanı da önlenememişti. İmparator bu sebeplerle sınır bölgesinin bazı kısımlarını yeniden istikrara kavuşturmak zorunda kaldı. Seferin büyük bir bölümünü de Malatya ile Fırat Vadisi'nin en kuzey kolu arasındaki bölgede düşmanları takip ederek veya saldırılarını savuşturarak geçirdi.

İmparator Romanos Diogenes 1069 yılında Selçuklu Türkleri üzerine tertip ettiği bu ikinci harekât sırasında Harita 7'de görüldüğü üzere Bizans askerî yolu ile öncelikle Kayseri'ye ilerlemiştir. Seferde yer alan Attaleiates Bizans Ordusu'nun kat ettiği menzilleri aktarmıştır.³⁶ İmparatorun sonraki hedefi Komana (Şar köyü, Tufanbeyli-Adana) yolunda yer alan ve

³⁰Ioannes Zonaras, *a.g.e.*, s. 126; Haldon, *1025-1071 Dönemi Askerî Tarihi Üzerine*, s. 503.

³¹İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VIII, 253; Ioannes Zonaras, *a.g.e.*, s. 126-127.

³²Anderson, *a.g.e.*, s. 37.

³³Kayseri'den güneye giden yolda, Erciyes dağı batısındaki geçitler için bkz. Eskikurt, "a.g.m", s. 59.

³⁴Ioannes Zonaras, *a.g.e.*, s. 128.

³⁵Beihammer, *a.g.e.*, s. 140.

³⁶Mikhael Attaleiates, *a.g.e.*, s. 131-144.

Samantı-Zamantı Çayı boyundaki Larissa³⁷ olmuştur. Zira Selçuklu birliklerinin bu çevreyi yağmaladıkları haber alınmıştı. Bunların üzerine asker gönderen İmparator, istenilen sonuç alınamayınca ordusu ile doğu yoluna saparak Malatya'ya yöneldi. Yolda istirahat anında hâkim tepelerden inen Selçukluların baskın girişimini savuşturan Bizans Ordusu onları takibe başladı. Selçuklu süvarileri hızla Fırat Nehri'ne doğru çekilmekteydi. Onları üç günlük mesafeden ordusu ile takibe başlayan İmparator Romanos, Fırat'ı geçip kamp kurduklarını öğrendi. Bu sırada Bizans Ordusu Battalgazi'ye iki günlük mesafeye ulaşmıştı. İmparator bir ara sınırı korumak için birlik tayin edip dönmek istedi. Sonra vazgeçti zira bu şekilde istenilen neticenin temini zordu. Esasen Attaleiates'in İmparator'a önerdiği gibi Selçuklu birliklerinin akınlarını önlemek için harekât üslerinin ele geçirilmesi gerekiyordu. O da bu sebeple Ahlat'ı zapt etmeye karar verdi.³⁸

İsteğinin gerçekleşmesi için ordusu ile zorlu Van yöresine ulaşması gerekiyordu. Bunun için Malatya'dan hareketle Fırat Nehri'ni geçip Harput ve Romanopolis (ihtimal Palu)³⁹ istikametinde ve Murat Nehri boyundan ilerlemeye başladı.⁴⁰ Ancak havanın aşırı sıcak olması sebebi ile harekâtı sonlandırma kararı aldı ve emrine mühim bir kuvvet verdiği Philaretos'u Harput-Ergani arasında konuşlanıp sınırı korumakla görevlendirdi. Ardından da ordusunu kuzeye doğru yönlendirdi ve ihtimal Murat Nehri ve ardındaki dağlık bölgeyi geçti. Sonra dağlar arasında sulak ve verimli arazilerle çevrili Anthies (Anthia'lar)⁴¹ denilen bir yere ulaştı. Munzur Dağları (Mezur Dağ, Cebel-i Mazur) güneyindeki su bölümü çizgisi çevresinde olması gereken bu yerde bir süre konakladıktan sonra, Fırat Nehri'ni geçti. Sonra Erzincan dolaylarına ulaşan İmparator Romanos, anlaşılan ordusu ile Harput, Pertek, Tunceli, Pülümür ve Erzincan rotasını izlemiştir. Ordu Erzincan'da karargâh kurdu. Bir süre sonra Selçukluların Philaretos'u mağlup ettiği haberi geldi. Bunu geri çekilen birliklerin karargâha ulaşması izledi. Onları takip eden hafif silahlı Selçuklu süvarileri yakınlara kadar geldilerse de yörenin süvari harekâtı için uygun olmaması sebebi ile Battalgazi yukarısından Fırat'ı geçip, Kappadokia'ya ve kalabalık nüfuslu fakat savunmasız Konya'ya ilerlediler.⁴²

Onları dönüş yolunda yakalayıp imha etmek isteyen İmparator Romanos ordusuna hareket emri verdi. Niyeti Tohma Suyu'nun en doğu kolu olan Battalgazi güneyindeki Zarnuk Dere (Pınarbaşı Suyu, Derme)⁴³ boyundaki Keramon Hisarı'na kadar Fırat kıyılarında ilerlemektir. Ancak hem Munzur Dağı'nı aşması gerekiyordu ve hem de kurak, yağmalanmış ve ikmal imkânı olmayan bu bölgeyi geçmek zordu. Ayrıca topografya gereği uzun bir konvoy halinde ilerlemek zorunluluğu vardı ve bu da zaman kaybına yol açacaktı. Bu yüzden başka bir rotada ilerlemeye başladı. Satala Kalesi, Şebinkarahisar, Nikopolis'e (Pürk/Yeşilyayla köyü, Suşehri) doğru ilerledi ve Sivas'a ulaştı.

Bu sırada Selçuklu birlikleri Lykaonia⁴⁴ ve Pisidia⁴⁵ üzerinden Konya'ya ilerlemişlerdi. Kayseri ve Kemerhisar üzerinden Ereğli'ye ilerleyen İmparator, Selçuklu birliklerinin dönüş yolunda olduklarını öğrenince, onları pusuya düşürmek için Antakya *douksu* Katatourios'a Ceyhan kıyısındaki Yakapınar (Mopsuestia/Misis) doğusunda yer alan geçitleri tutmasını emretti ve ayrıca arkadan takviye kuvvet de gönderdi. Ancak, Tarsus ovasına geldiklerinde Ermenilerin pususuna düşüp ganimetlerini kaptıran Selçuklular Kilikya'ya ilerlerken Rum esirlerden Yakapınar'da Bizans birliğinin beklediğini öğrenmişlerdi. Bu nedenle buraya uğramadılar ve Ceyhan Nehri'nin her iki kıyısındaki sulak arazilerden müteşekkil Baltolibas yöresinde dinlenip, muhtemelen Kalecik köyündeki (Hasanbeyli, Osmaniye) Savuran (Sarbanda) Kalesi ve el-Marri Derbendi yolu ile Gökpınar vadisinden ve İslahiye'den (Nikopolis) geçip sonra da Amanosları (Nur

³⁷Bu yerleşme Kayseri'den 40 km. mesafedeki Arasaxa köyünün (Serezek-Zerezek/Akmescit köyü, Bünyan-Kayseri) yaklaşık 16 km. sonrasında yer alır.

³⁸Mikhael Attaleiates, *a.g.e.*, s. 136.

³⁹Romanopolis için bkz. Mikhael Attaleiates, *a.g.e.*, s. 137-138 (dipnot 82).

⁴⁰Ramsay, *a.g.e.*, s. 294-295.

⁴¹Umar buranın Anzathene olduğunu ve Elâziğ Mollakendi'ye bağlı Tilenzit/Doğankuş köyüne tekabül ettiği görüşündedir. Bkz. Mikhael Attaleiates, *a.g.e.*, s. 139 (dipnot 84).

⁴²Ioannes Zonaras, *a.g.e.*, s. 129; Anderson, *a.g.e.*, s. 38.

⁴³Sultansuyu'nun koludur.

⁴⁴Karaman'ın yaklaşık 50 km. kadar doğu-kuzeydoğusundaki yöre.

⁴⁵Burdur, Isparta ve kuzeybatı Antalya'yı içine alan bölge.

Dağları) aşmış olarak Halep'e ulaştılar.⁴⁶ Bu arada İmparator Romanos da onları yakalamak için Klaudiopolis'e (Mut) kadar ordusunu ilerletmişti fakat onların pusudan kurtulduklarını öğrenince civardaki diğer Türklerle ilgilenmek üzere bir birlik bırakarak İstanbul'a döndü. Zira sonbaharın ilerlemiş zamanına ulaşılmıştı ve sefer mevsimi sona ermekteydi.⁴⁷

IV. Romanos'un bu ikinci seferi, Beihammer'e göre geneli itibarı ile 1060'ların sonlarında hüküm süren durumu tersine çevirmemiştir. Zira birliklerinin Larissa bölgesindeki zaferi ve Konya'dan dönen savaşçıların ağırlıklarının ele geçirilmesi gibi bazı küçük başarılarla rağmen, Türkler ana akın yollarına hâkim olmaya devam etmişlerdir. Yukarı Fırat bölgesindeki kontrollerini de güçlendirmişlerdir.⁴⁸

c) 1071 Seferi'nde Malazgirt'e Ulaşmak İçin Kullanılan Güzergâh

Mikhael Attaleiates, Malazgirt Savaşı ile ilgili Bizans tarafının önemli bir görgü tanığıdır. Kayıtlarından anlaşıldığına göre, Bizans Ordusu Anadolu'da; Helenopolis, Anatolikon *theması* kuzey tarafları, Sakarya Nehri, Zompos/Zompi köprüsü⁴⁹, Kızılırmak, Kharsianon, Bathys Rhyaks, Sivas mevkiilerini geçmiştir. İmparator IV. Romanos Diogenes emrinde yoluna devam eden Bizans Ordusu, Harita 8'de görüldüğü üzere Sivas'tan hareketle de Şebinkarahisar, Satala Kalesi (Sadak), Aşkale yolu ile Erzurum'a ulaşmıştır.⁵⁰ Bizans Ordusu'nun Malazgirt'e ilerlerken kullandığı güzergâh Sivas'a kadar bir araştırmada bahsedilen Bizans askeri yolu ile büyük ölçüde örtüştüğünden bu kısımda kullanılan güzergâhın sonraki kesimi ele alınmıştır.⁵¹

Haldon'a göre Malazgirt'e gelen Bizans Ordusu'nun mevcudu, imparatorluk nüfusu ve lojistik imkânları dikkate alındığında yaklaşık 40.000 kişidir.⁵² Carey de yaklaşık 50.000 kişi olduğu görüşündedir.⁵³ Nicolle ise Bizans ordu mevcudunun 30.000 ila 40.000 kişi olduğu görüşündedir.⁵⁴ Tabiatı ile orduda farklı hizmetler gören görevliler (hizmetkâr, seyis, silah ve at uçakları vb.) de vardı ve bu nedenle İslâm kaynaklarında 200.000 ile 600.000 arası verilen ordu mevcudunda bu husus da dikkate alınmalıdır.⁵⁵

1-Erzurum'dan Malazgirt'e İlerleyiş: Haziran sonu Erzurum'a ulaşan Bizans Ordusu'na Batı Anadolu'dan itibaren birçok birlik katılmıştır. Tarkhaneiotos ve Nikephoros Bryennios gibi bazı generaller Bizans istihkâmlarının güçlendirilip Türklerle avantajlı bir konumda karşılaşılması önerisinde bulunmuşlardır.⁵⁶ Ancak bu kabul edilmemiş ve ilerleme kararı alınmıştır. Bu tercih belki Bizans Ordusu'nun uzun süreli bir konaklama durumunda yaşayacağı erzak sıkıntısı ile izah edilebilir. Ancak İmparator Romanos'un özellikle Malazgirt ve Ahlat'ı zapt edip Yukarı Fırat'ta (Murat Nehri) hâkimiyet tesis etme niyetinde olduğu, hatta belki Van Gölü havzasına yeniden egemen olma planları yaptığını dair Nicolle'un kaydı da dikkate değerdir.⁵⁷

⁴⁶Bkz. Hild ve Hellenkemper, "Kilikien und Isaurien", s. 209, 343, 396.

⁴⁷Ioannes Zonaras, *a.g.e.*, s. 129-130; Anderson, *a.g.e.*, s. 39.

⁴⁸Beihammer, *a.g.e.*, s. 147.

⁴⁹Ceylan da bir çalışmasında bahsedilen bu Zompos/Zompi köprüsü üzerinde durmuştur. Mehmet Akif Ceylan, "Selçuklu Dönemi Tarih Kaynaklarında Geçen Coğrafi Bilgiler ve Veriler Konusunda Farklı Bir Yaklaşım", *Selçuklu Tarihi ve Tarihçiliğinin Temel Meseleleri*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi yay., Konya 2020, s. 555.

⁵⁰Mikhael Attaleiates, *a.g.e.*, s. 148-155; Ioannes Zonaras, *a.g.e.*, s. 132-133; Lastivertli Aristakes, *Ermeni Bir Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu'nun Fethi*, çev. İlhan Aslan, Post yay., İstanbul 2019, s. 114-115; Beihammer, *a.g.e.*, s. 155-156.

⁵¹Eskikurt, "a.g.m", s. 51-61.

⁵²Haldon, *The Byzantine Wars*, s. 172.

⁵³Carey, *a.g.e.*, s. 179 (dipnot 51).

⁵⁴Nicolle, *a.g.e.*, s.40.

⁵⁵Bkz. el-Turtûşî, *Sirâcü'l-mülûk'den* naklen Carole Hillenbrand, *Malazgirt Muharebesi*, çev. Mehmet Morali, Alfa yay., İstanbul 2012, s. 43; İbnü'l-Kalanisi, *Zeylu Târîhi Dimaşk*, nşr. H. F. Amedroz, Beyrut 1908, s. 19; İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu Meyyâfârikîn*, nşr. Kerim Fâruk el-Hülî-Yusuf Baluken, Nübihar yay., İstanbul 2014, s. 11; İbnü'l-Cevzi, *a.g.e.*, s. 100; el-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lügal, TTK yay., 1999, s. 36; İmadeddin el-Kâtib el-İsfahânî (Bondârî ihtisarı), *Zubdat al-Nusra ve Nuhbat al-'Usra*, s. 37; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VIII, 256; Sibt İbnü'l-Cevzi, *a.g.e.*, s. 170; Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *a.g.e.*, s. 28; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, çev. Erkan Göksu, TTK yay., Ankara 2015, s. 92; Râvendî, *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sûrûr*, çev. Ahmed Ateş, I, TTK yay., Ankara 1999, 117.

⁵⁶Nikephoros Bryennios, *a.g.e.*, s. 48.

⁵⁷Nicolle, *a.g.e.*, s. 30. Ayrıca bkz. Carey, *a.g.e.*, s. 136.

Nihayet Erzurum'da iki ay yetecek erzak temin etme emri alan Bizans Ordusu buradan doğuya ilerlemiştir.⁵⁸ Bu da önemli miktarda yük hayvanı ve muhtemelen yük arabasını kullanma zorunluluğu doğurmuş ve ordu yavaş ilerlemek zorunda kalmıştır. Haldon, arabaların 9,5 km uzunluğunda bir konvoy teşkil ettiği görüşündedir.⁵⁹ Bu durum nedeniyle şahsi görüşüm, Erzurum-Malazgirt rotasını belirlerken yolların eğim değerlerini, yüksek rakımlı yerleri aşmayı kolaylaştıran geçitler ve gedik yerlerini dikkate almak gerektiğidir.

-Erzurum-Pasinler etabı: Erzurum'dan hareket eden Bizans Ordusu, iki yoldan Pasinler civarına ilerlemiş olabilir.

a) Bunlardan ilki, Harita 9'da görüleceği üzere Top Dağı güneyinden hareketle ihtimal Erzurum Ovası ile Pasinler Ovasını ayıran Deveboynu Geçidi (rakımı 2.030 m) ve Korucuk üzerinden Pasinler'e ulaşmayı sağlayan yoldur. Daha kısadır ancak bu güzergâhın özellikle Top Dağı güneyinden Deveboynu geçidi aşılana kadar olan kesimi ağır yüklü arabalar ve yaya askerlerin ilerlemesi için hayli diktir. Bu durum 1/100.000 ölçekli güncel topografya haritaları ve aynı ölçekteki bir askeri harita⁶⁰ üzerindeki işaretli eşyüksele eğrilerinden anlaşılmaktadır.

b) Erzurum'dan hareket eden Bizans Ordusu'nun kullanmış olabileceği bir diğer güzergâh ise yine Harita 9'da görüldüğü üzere önce Soğucak'a (Soğukçermik) doğru kuzeye doğru ilerlemeyi, sonra Güzelova (Tufanç) yolu ile devam edip Gökçeyamaç (Tafta) güneyinde güneydoğu istikametine dönmeyi ve Toy Kebir köyünü⁶¹ geçip Ovaköy'e (Ezirmik) ve Çekindir, Övenler (Müceldi) ile Yastıktepe (Ketvan) üzerinden Pasinler'deki Hasankale civarına ulaşmayı sağlayan yol olabilir.

-Pasinler-Malazgirt etabı: Bizans Ordusu'nun Aras Nehri'nin kollara ayrıldığı şimdiki Hasankale civarına ulaştıktan sonra Harita 9'da görüleceği üzere Hınıs'tan geçen güzergâhı kullanarak Malazgirt'e ulaşmış olması olasıdır. Güzergâh, Sultan Abdülhamid dönemine ait yukarıda bahsedilen harita ile 1/200.000 ölçekli Erkân-ı Harbiye üretimi haritalardaki yolların Google Maps'in gösterdiği yol ile mukayesesi sonucu tespit edilmiştir.

Bu güzergâhı kullanmak için Aras Nehri geçişi sonrası; ihtimal önce Otlukkapı (Hertev), Taşlıyurt (Ağzehir), Mescidli mevkileri aşılmış sonra da Küllü köyü kuzeydoğusuna ulaşıp bir köprüden Aras Nehri'nin güneye doğru akıp gelen kolu geçilmiştir. Ardından da Körsu ile Ağviran gediğinden geçip Akören'e (Ağviran) ilerlenilmiş olmalıdır. Buradan Hınıs'a doğru güneye inilip Burhan, Hasdere boyundaki Karaköprü, Binpınar (Karkarut) ve Karaçoban'a ulaşılmış, ardından da Hınıs suyu (Kocası Çayı) geçilerek Aktuzla ile Nureddin istikametine doğru ilerlenilmiş olsa gerekir. Sonra güneye dönülerek Murad Nehri geçilip Malazgirt'in kuzeybatısına varılmış ve kalenin güney ve doğusuna hâkim plato düzlüğünde yer alan şimdiki anıt bölgesinde karargâh kurulmuş olabilir. Ancak bu güzergâhın bilhassa Pasinler-Hınıs arasındaki kesiminin topografik özellikleri dikkate alınır, sayısız yük taşıyan araba ve yük hayvanlarının varlığı sebebi ile ordu hızı düşük olacağından, saldırıya açık bir durumda ilerleneceği görülür. Bizans Ordusu'nun gücü sebebi ile İmparator Romanos bunu göze almış olabilir.

Öte yandan Bizans birlikleri Erzurum'dan ayrılmadan yanlarına iki aylık erzak almışlardı ve mümkün mertebe hızlı bir tempo ile hedeflerine ilerliyorlardı. Vryonis'in de ifade ettiği üzere, Erzurum Bizans elindeki erzak temin edilebilecek son merkezdi. "Taktikon"⁶² denilen askerî el kitaplarına göre de ordu gerekli erzak ve askerî malzemeleri yanında taşımaya ya da düşman topraklarında iâşe ve ganimet temin edilmeli idi.⁶³ Üstelik artık Selçuklu denetimindeki arazilerden ilerlemek durumundaydılar. İmparator Romanos muhtemelen Malazgirt ve Ahlat'ı Sultan Alp Arslan ordusu ile yetişmeden ele

⁵⁸Mikhael Attaleiates, *a.g.e.*, s. 153.

⁵⁹Haldon, "Marching Across Anatolia", s. 215.

⁶⁰Osmanlı İmparatorluğu Doğu Vilâyetleri: Beyazıt Sancağı, Erzurum havalisi, Rus ve İran memaliki sınırlarındaki Osmanlı vilâyetleri aşiretlerinin ve ordu birliklerinin yerini gösterir harita, 1/150.000 ölçekli, Sultan Abdülhamit tuğralı, tarihsiz.

⁶¹Toy Kebir köyü adına 1928 yılında yayınlanan *Köylerimiz* adlı eserde rastlanılmaktadır. Ancak 1968 tarihli *Köylerimiz* adlı eserde köyün ismine tesadüf edilememiştir. Dahiliye Vekâleti Nüfus Müdüriyet-i Umumiyesi, *Son Teşkilât-ı Millîye'de Köylerimizin Adları*, Hilal Matbaası, İstanbul 1928, s. 228; T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, *Köylerimiz (1 Mart 1968 gününe kadar)*, Başbakanlık Basımevi D.S.İ, Ankara 1968.

⁶²Theotokis, *The Art of War in Byzantium*, s. 1-23.

⁶³Speros Vryonis, "Malazgirt (1071) ve Myriokefalos (1176) Savaşları: İâşe, Su, Okçuluk ile Düşmanın ve Müttefikinin Etnik Kimliği Üzerine Notlar", *The Battles of Manzikert (1071) and Myriokefalos (1176). Notes on Food, Water, Archery, Ethnic Identity of Foe and Ally*, çev. Murat Keleş-Müjdat Namdar, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi DTCE, 42/74, Ankara 2023, s. 314.

geçirmeyi planlıyordu. Zira bu mümkün olmazsa ordusu zor günler geçirebilirdi. Ayrıca Malazgirt, yakın zamanda Türkler eline geçmişti ve asıl hedef olan Selçuklu ileri harekât üssü Ahlat ile yukarıda bahsedilen müstahkem kalelerle korunaklı Erzurum-Kars arasındaki kesim arasında yer aldığından bir an önce ele geçirilip üs edinilmeliydi. Sonraki hedef tarım arazileri ile çevrili Ahlat idi. Kim bilir belki sonra da daha Doğu'daki Türk toprakları hedef olacaktı.

2-Ahlat'a İlk Birlik Sevki: İmparator IV. Romanos Diogenes Malazgirt'e doğru ilerlerken iki kez de Ahlat üzerine kuvvet sevk etmiştir.⁶⁴ İlk sevkiyat Erzurum'da gerçekleşmiştir. Roussel emrine verdiği Peçenek birliğinin önemli bir kısmı ile Frankları, Harita 10'de görüldüğü üzere, Pasinler-Hınıs üzerinden en önemli hedefi Ahlat'a sevk etmiş olmalıdır. Onlardan büyük ihtimalle ordusunun ilerleyişini güvence almak için hayvan yemi ve erzak temin etmelerini, ayrıca Selçukluların Ahlat civarında hasat edilecek ürünleri tahribine engel olmalarını istemiştir. Bu birlik, Hınıs'a ulaşıp önce Karaköprü istikametinde ilerlemiş, sonra güneye dönerek; Akkavak (Çaşko) ve Bozyar'ın (Tapu) doğusundan ve Eski yol'dan (Aliboncu) geçen güneydoğulu bir rotayı takip edip Samanyolu'na (Memanlı) dönmüş, ardından Değirmen-suyu (Memanlımihliği) ile Karaağıl doğusundan ilerleyerek Balotu (Teygut) kuzeybatısında Şeyh köprüsü mevki civarında Murat Nehri'ni geçmiş, Arakonak (Odunçor) batısından geçerek güneybatıya dönüp Mirgezer tepesi batı eteklerini takiple Cankurtaran İbrahim Kuşhan mezarından geçmiş ve güneydoğuya kıvrılarak Esenlik (Abri) ile Yemişen'i (Piyong) aşmış sonra da Mollakent'in doğusundan devam ederek Uzgörü (Neynik) ile Arı köyü üzerinden Nazik Gölü batısına ve nihayet Ahlat'a ilerlemiş olabilir.⁶⁵

3-Ahlat'a İkinci Birlik Sevki: İmparator, Malazgirt'e ulaşmadan önce Tarkhaneiotas emrine verdiği öncekinden daha güçlü bir birliği de Harita 11'de görüldüğü üzere Roussel'in kuvvetini desteklemek ve ele geçirilecek Ahlat'ta bir garnizon kurmak üzere sevk etti. Bunlar, Attaleiates'e göre savaş tecrübesi olan cesur askerlerdi ve aralarında piyadeler de olan elit birliklerdi. Yine ona göre İmparator'un yanında Ahlat'a sevk ettiği kadar daha az sayıda asker kalmıştı.⁶⁶ Haldon, bu birlik sevkıyatları sonrası imparatorun yanında 20.000 kişi kadar bir askeri kuvvetin kaldığını tahmin edilebileceğini söylemektedir.⁶⁷ Eğer bu rakam sadece asker mevcudu için verildi ise ayrıca imparator ve maiyetinin muhafızları ile ordu mensuplarına hizmet edenler, mancınık vb. savaş aletlerini kullanan teknisyenler, marangozlar, yol-köprü yapım ustaları, araba sürücüler, gönüllüler, tâcirler vb. gibi unsurlardan müteşekkil bir kitlenin olması gerektiğini de dikkate almak gerekir. Zira ordular sadece muharip birliklerden oluşmaz ve gerektiğinde yardımcı sınıfların da muharebelere yer aldığına dair örnekler tarihte çoktur. Üstelik, Bizans'ın başarısızlığında Selçukluların kendilerinden sayıca üstün düşmanları karşısında takip ettikleri akıllı stratejilerin ve galibiyete olan inanç ve fedakârlıklarının büyük rolü olduğu Türk-İslâm kaynaklarında izlenebilen bir durumdur.

Bizans Ordusu Malazgirt'e ilerlerken Hasankale-Hınıs yolunu kullandı ise Tarkhaneiotas komutasına verilen bu birliğin Malazgirt yakınında ordudan ayrılmış olması olasıdır. Zira Roussel emrine verilerek sevk edilen ilk birliğin kullandığı Erzurum-Ahlat arasındaki güzergâhın, Google Maps uygulamasında yolun yaya olarak kat edilmesi seçeneği işaretlendiğinde, 237 km kadar olduğu görülür. Birliğin günde ortalama 25 km ilerlediğini kabul edersek yaklaşık 10 günde hedefe ulaşmış olmaları olasıdır.

Bu noktada Attaleiates'in, "kendisi, ordunun geri kalanı peşinde olarak ilerlerken, şimdiden gönderilmiş ve Ahlat'a saldırmakta olan, ordunun geri kalan [ve onun yanındakinden daha büyük, daha güçlü olan] bölümüyle birleşmek kastını gütmeyi; çünkü madem ki geçen yıl Perslerin başı -kendi dillerinde ona sultan deniyor-, yetişip Rumlara ait olan Manzikert kentini işgal edip oraya Türklerden ve Dilimitlerden güçlü bir muhafız birliği yerleştirmişti, o kenti düşmanlardan kurtarmak ve onu yeniden Rumlara işgaline almak için önce oraya saldırmaya ve daha sonra, çok uzak

⁶⁴Mikhael Attaleiates, *a.g.e.*, s. 153-154; Ioannes Zonaras, *a.g.e.*, s. 133.

⁶⁵1330/ 1911-1912 tarihli ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Matbaası'nda basılmış 1/200.000 ölçekli Malazgirt paftasında da yukarıda anılan güzergâhın varlığı görülmektedir.

⁶⁶Mikhael Attaleiates, *a.g.e.*, s. 154-155; Nikephoros Bryennios, *a.g.e.*, s. 49-50.

⁶⁷Haldon, "Marching Across Anatolia", s. 214.

mesafede olmayan hasımların [ana üssü] üzerine yani Ahlat üzerine saldırıya geçmeye karar verdi” şeklindeki kayıtları önem kazanır.⁶⁸

İlk gönderilen birliğin yaklaşık 10 günde Ahlat'a ulaşıp çatışmalar içine girmesini dikkate alırsak Erzurum'da birkaç gün kalan İmparator Romanos emrindeki Bizans Ordusu'nun, Google Maps uygulaması ile aynı şekilde hesap edildiğinde, Erzurum'dan hareketle Hınıs üzerinden Malazgirt'e 195 km'lik bir yolculuk yaptığı görülür. Günde ortalama 25 km ilerlemiş olsalar yaklaşık 8 günde vardıkları anlaşılır ki, buna Erzurum'da geçen birkaç günü ilave edersek Malazgirt yakınına varıldığında Roussel'in emrindeki birliğin ancak hedefe ulaşmış (yaklaşık 10 günde) ve Selçuklu birlikleri ile çatışmalara girişmiş olması fikri mantıklı gelmektedir.

Eğer Tarkhaneiotes emrine verilen birlik Malazgirt civarında ordudan ayrıldı ise bunun da önce güneye inen yola katılıp Adalar, Yaramış ve Sarı Davut'un (Ser Davut) doğusundan ilerleyip Akören (Ağvıran) doğusundaki Adaksu bucağı (Şebboy) batısından geçmiş, sonra Çukurtarla'nın (Hanik) doğusundan ardından da Develik ile Yuvadamı'nın (İrsonik?) doğusundan ve Cemalettin'in batısından geçerek Ahlat'ın batısına ulaşmış olması akla yatkındır. Yine Google Maps uygulamasında güzergâhın yaya olarak kat edilmesi seçeneği işaretlendiğinde yaklaşık 54,5 km kadar bir uzunlukta olduğu görülen güzergâh, yayaların günde 20-25 km ilerleyebildikleri dikkate alınrsa, iki günlük bir yolculuk demektir.⁶⁹

Selçuklu kuvvetlerinin mukavemeti ile Ahlat önlerinde başarılı olamayan Tarkhaneiotes'in emrindeki bu kuvvetler, batıya dönüp Malatya'ya çekilmeleri öncesi Malazgirt'e giden batılı güzergâh boyunca kuzeye dönmek zorunda kalmış olmalıdırlar. Bu kuzey yolunu yeniden imparatora katılmak için kat etmek istemiş fakat Selçuklu birlikleri yollarını kesmiş olabilir ki, bu da batıya çekilmelerini izah edebilir. Ancak yine de bunlar içinden bazı süvariler hızla bu yolu kullanıp imparatoru uyabilirlerdi. Malatya'ya çekilmeleri ise, Muş'un kuzeybatısı ile Murat Nehri arasındaki bölge (Taron) ve Romanopolis (ihtimal Palu) üzerinden ilerlemelerini, Murat Nehri'ni tekrar geçip Harput ve Kuşsarayı (İzolu) güzergâhı ile devam etmelerini gerektiriyordu. Sonrasında da Fırat Nehri'ni geçmiş ve Malatya'ya varmış olmalıdırlar.⁷⁰

Ahlat önlerindeki gelişmelerden habersiz olan İmparator Romanos Diogenes, Malazgirt şehrini zapt edip 22 Ağustos Pazartesi veya 23 Ağustos Salı günü ele geçirdiği esirleri serbest bırakmıştır. Sonra da şehrin dışarısında, Süphan Dağı'ndan akıp gelen küçük bir akarsuyun (muhtemelen Bağdışan Çayı) kıyısında karargâh kurmuştur.

24 Ağustos günü erzak temini için Ahlat'a gönderilen birliklerin taarruza uğradıkları haberi gelince de imparator önce Nikephoros Bryennios'u, sonra da Theodosiopolis *douksu* Ermeni Nikephoros Basilakes'i bölgeye sevk etmiştir. Bunlardan ilki yolda mağlup olup ricat ederken ikincisi esir düşmüş, birlikleri de Selçuklular tarafından perişan edilmiştir. Enteresan olan imparatorun ikinci birliği sevk ederken gönderdiği birliklerin Selçukluların ana kuvvetleri ile karşılaştığına dair bir fikrinin hala olmamasıdır.⁷¹

4. Sonuç Yerine

Sultan Alp Arslan'ın 1064 yılında Büyük Selçuklu Devleti tahtına oturması sonrası şiddetlenen Türk akınları, uzun zamandır sivil ve askerî bürokrasi ile ruhban sınıfı arasındaki çekişmelere sahne olan Bizans İmparatorluğu'nu hayli zor duruma düşürmüştür. Çare olarak Bizans tahtına çıkarılan IV. Romanos Diogenes ise imparatorluğun bütün gücünü seferber ederek tertip ettiği ordularla Anadolu'nun doğusuna harekâtlar düzenlemiştir. 1068 ve 1069 yıllarında Kayseri, Sivas şehirleri üzerinden Fırat'ın batısındaki Halep ve Azez'e kadar ilerleyerek Selçukluların Anadolu içlerine yönelik akınlarını önlemek istemiştir. Ancak uzun yıllardır ihmal edilmiş ve eski etkinliğinden uzaklaşmış hantal ordusu ile

⁶⁸Mikhael Attaleiates, *a.g.e.*, s. 153-154.

⁶⁹1332/ 1913-1914 tarihli ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Matbaası'nda basılmış 1/200.000 ölçekli Malazgirt paftasında da yukarıda anılan güzergâhın varlığı görülmektedir.

⁷⁰Haldon, *The Byzantine Wars*, s. 173-174; Eskikurt, "a.g.m", s. 57.

⁷¹İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VIII, 257; Haldon, *The Byzantine Wars*, s. 174-175.

hareketli Selçuklu birlikleri karşısında başarılı olamamıştır. Nihayetle Selçukluların harekât merkezi olarak kullandıkları Ahlat'ı ve Van yöresini ele geçirerek meseleyi kökünden çözme kararı almıştır.

İmparator'un 1068 ve 1069 yılları ardından 1071 yılındaki seferinde de kullandığı görülen Bizans Askeri Yolu üzerinde *apleton* denilen tabur toplanma ve ikmal merkezleri vardı. Bu önemli güzergâh genellikle akarsu mecraları yakınından geçtiğinden kalabalık ordu birliklerinin ilerlemesine elverişli idi. Mikhael Attaleiates'in anlatımlarından İmparator IV. Romanos Diogenes'in söz konusu seferlerde ordusu ile bu yolu takip ettiği anlaşılmaktadır. Bilhassa Sivas'tan Erzurum'a ve Malazgirt'e ulaşmak için kullandığı güzergâh ile komutanları Roussel ve Tarkhaneiotes'in Ahlat'a nasıl ulaştıkları bu çalışmanın esas konusunu teşkil etmiştir.

Bizans Ordusu'nun söz konusu seferlerde kullandığı güzergâhların belirlenmesinde bazı dönem kaynakları ile modern eserler ve topografya haritalarından yararlanılmıştır. Meselâ Mikhael Attaleiates gibi bazı dönem kroniklerinde birtakım kayıtlar vardır ancak bunlar yeterli sayılamaz. Bu bakımdan bilhassa Osmanlı döneminde üretilmiş haritalarda işaretli yol güzergâhları referans olarak alınmıştır. Bunlar ile Google Maps uygulamasının sunduğu yaya yolculuk imkânları arasında tutarlılıklar bulunduğu da görülmüştür. Böylece mesafelerin ölçümleri kolaylıkla yapılabilmiş ve bazı tahminler yapabilmek ve bunları haritalandırabilmek mümkün olmuştur. Ayrıca Bizans ordu mensupları ile yük ve binek hayvanlarının yolculuklar sırasında bir günde kat edebildikleri mesafelerin öğrenilmesinin önemi büyük idi. Bu amaçla da Bizans ordu mensuplarının donanım ve lojistik imkânları hakkındaki modern araştırmalardan yararlanılmış, özellikle Haldon ile Dawson'un çalışmaları yararlı olmuştur.

Ekte yer alan on bir haritadan ilk beşi İstanbul ile Sivas, Kayseri arasındaki Bizans yolunun etaplarından ibarettir.

Altıncı harita İmparator IV. Romanos idaresindeki Bizans Ordusu'nun 1068 yılı, yedinci harita da 1069 yılında yaptığı seferlerde kullanılan güzergâhlara aittir. Bizans birliklerinin doğuda Murat Nehri kıyılarına, güneyde Halep civarına kadar ilerleyerek güç gösterisinde bulunduğu bu seferlerde istenilen sonucun alınabildiği söylenemez. Menbiç'in zapt edilmesi gibi kısmi başarılar elde edilmiş olsa da bunlar seferler süreci ile sınırlı kalmıştır. Zaten Selçuklu faaliyetlerinin süreç boyunca ve devam eden dönemde hız kesmemesi, Bizans'ın askerî açıdan Fırat'ın batısını kontrol edemeyecek kadar zayıflamış olması ile alakalıdır.

Sekizinci harita Bizans Ordusu'nun 1071 yılı seferinde Sivas'tan Erzurum'a nasıl ulaşmış olabileceğini göstermektedir. Dokuzuncu harita ise İmparator IV. Romanos'un ordusu ile Erzurum-Malazgirt arasında ilerlediği olası güzergâha aittir.

Onuncu ve on birinci haritalarda yerleşmelerin hem günümüz hem de Osmanlı haritalarındaki isimleri sonraki araştırmalara kolaylık sağlaması düşünülerek birlikte verilmiştir.

Onuncu harita, Erzurum'dan Ahlat'a gönderilen Roussel'in Hınıs-Ahlat arasında kullandığı olası güzergâhı gösterir. Roussel'in birliğinin kullandığı Erzurum-Ahlat arasındaki güzergâhın, Google Maps uygulamasına göre 237 km kadar olduğu ve günde ortalama 25 km ilerleyerek yaklaşık 10 günde hedefe ulaşmış olabilecekleri anlaşılmıştır. Attaleiates'in imparatorun ordusu ile Malazgirt'e yaklaştığı sırada Roussel'in de Ahlat önlerinde Selçuklu birlikleri ile çatışmakta olduğu haberini vermiş olması Bizans Ordusu'nun Erzurum'dan Malazgirt'e kaç günde ulaştığına önem kazandırmıştır. Aynı uygulama kullanıldığında Erzurum'dan hareketle Hınıs üzerinden Malazgirt'e 195 km'lik bir mesafe olduğu ve günde ortalama 25 km ilerlenerek yaklaşık 8 günde alınabileceği görülmüş ve Attaleiates'in bıraktığı kayıtların önemi bir kez daha anlaşılmıştır.

Onuncu harita da Tarkhaneiotes'in Malazgirt'ten Ahlat'a ulaşmak için muhtemelen kullandığı yolu göstermektedir. Bu ilerleyiş Malazgirt'in Bizans'ın eline geçmesinin hemen öncesinde ve Sultan Alp Arslan ordusu ile savaş düzeni almadan önce gerçekleştiği için gösterilen güzergâhtan güvenle yapılmış olmalıdır. Aynı uygulama yardımı ile dahilinde yayalar bulunan Tarkhaneiotes'in birliğinin yaklaşık 54,5 km uzunlukta olan bu güzergâhı, yaya askerlerin günde 20-25 km ilerleyebildikleri dikkate alınarak, iki günde alabildikleri anlaşılmıştır.

Çıkar Çatışması Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
 Finansal Destek Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review Externally peer-reviewed.
 Conflict of Interest The author has no conflict of interest to declare.
 Grant Support The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri **Adnan Eskikurt**
 Author Details ¹ İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ortaçağ, İstanbul, Türkiye
 0000-0003-4592-1308 ✉ adnan.eskikurt@medeniyet.edu.tr

Kaynakça | References

- Alican, Mustafa., *Malazgirt Kıyametin İlk Günü 1071*, Kronik yay., İstanbul 2017.
- _____, "Malazgirt Savaşı", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras*, Kronik yay., İstanbul 2018, s. 19-56.
- _____, "Sultan Alparslan'ın Malazgirt Hutbesi", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras*, Kronik yay., İstanbul 2018, s. 143-154.
- _____, "İslâm Tarihinin Dönüm Noktası: Malazgirt Zaferi", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras*, haz. Mustafa Alican, Kronik yay., İstanbul 2018, s. 249-264.
- Anderson, J. G. C., "The Road-System Of Eastern Asia Minor With The Evidence of Byzantine Campaigns (Plate I)" *The Journal of Hellenic Studies*, (XVII, London 1897, s. 22-44), Kraus Reprint, Liechtenstein 1971, s. 33-41.
- Arik, Rüçhan., "Malazgirt ve Çevresi Yüzev Araştırması", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Uygulama ve Araştırma Merkezi, sayı 1, Konya 2016, s. 249-273.
- Ayönü, Yusuf., "Bizans İmparatoru Romanos Diogenes", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras*, Kronik yay., İstanbul 2018, s. 109-128.
- Beihammer, Alexander Daniel., *Byzantium and the Emergence of Muslim Turkish Anatolia, ca. 1040-1130*, Routledge Taylor&Francis Group, Londra-New York, 2017.
- Cahen, Claude., "İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı", çev. Zeynep Kerman, *Türkiyat Mecmuası*, XVII, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü yay., İstanbul 1972, s. 77-100.
- Carey, Brian Todd, *Road to Mantzikert: Byzantine and Islamic Warfare 527-1071*, Pen and Sword 2014.
- Ceylan, Mehmet Akif., "Selçuklu Dönemi Tarih Kaynaklarında Geçen Coğrafi Bilgiler ve Veriler Konusunda Farklı Bir Yaklaşım", *Selçuklu Tarihi ve Tarihçiliğinin Temel Meseleleri*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi yay., Konya 2020, s. 549-575.
- Konstantinos Porphyrogenitus, *Three Treatises on Imperial Military Expeditions*, Introduction, edition, translation and commentary by John Haldon, Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, Wien 1990.
- Dahiliye Vekâleti Nüfus Müdüriyet-i Umumiyesi, *Son Teşkilâtı-ı Milliye'de Köylerimiz Adları*, Hilal Matbaası, İstanbul 1928.
- Dawson, Timothy., *Byzantine Infantryman Eastern Roman Empire c. 900-1204*, Osprey Publishing, Oxford-New York 2007.
- Demircioğlu, Halil., "Roma Devleti'nin Eyalet Sistemi Hakkında", *Ankara Üniversitesi DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi*, V, sayı. 8-9, Ankara 1967, s. 443-459.
- Dirimtekin, Feridun., "Selçukluların Anadolu'da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer", *Malazgirt Armağanı*, TTK yay., Ankara 1972, s. 231-258.
- Eskikurt, Adnan., "7. ve 12. Yüzyıllar Arasında Anadolu'yu Kateden Bazı Askerî Seferler ve Güzergâhları", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, yıl 7, sayı XX, Aralık, İzmir 2014, s. 51-61.
- _____, "Anadolu'daki Bizans Thema Birliklerinin Malazgirt Öncesi Vaziyetleri: Umumi Bir İnceleme", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Enstitüsü, sayı 12, Konya 2020, s. 153-154.
- Eskikurt, Adnan-Ceylan, Mehmet Akif., "Malazgirt Savaşı'nın Mevkii ve Cereyanı Üzerine", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras*, haz. Mustafa Alican, Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 57-74.
- Eyice, Semavi., *Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes (1068-1071)*, TTK yay., Ankara 1971.
- Gray, Eric William., "M'. Aquillius and the Organisation of the Roman Province of Asia", *The Proceedings of the Xth. International Congress of Classical Archaeology*, II, Ankara 1978, s. 965- 977.
- Güneş, Cüneyt., *Bizans İmparatorluğu Kurumları ve Unvanları (IX. ve XI. Yüzyıllar)*, Selenge yay., İstanbul 2021.
- _____, *Bizans Anadolu'sunda Askerî ve İdarî Bir Sistem: Thema Sistemi (VII. Yüzyıldan XI. Yüzyıla Kadar)*, TTK yay., Ankara 2023.

- Haldon, John vd., "Marching Across Anatolia: Medieval Logistics and Modelling the Mantzikert Campaign", *Dumberton Oaks Papers*, 65/66, Dumberton Oaks publication, 2011-2012, s. 209-235.
- Haldon, John., *Byzantium at War AD 600-1453*, Routledge Taylor & Francis Group, Osprey Publishing, Oxford 2002.
- _____, "Why Model Logistical Systems", *General Issues In The Study of Medieval Logistics Sources, Problems and Methodologies*, ed. John F. Haldon, Brill, Leyden 2006, s. 1-35.
- _____, "Roads and Communications In The Byzantine Empire: Wagons, Horses And Supplies", *Logistics of Warfare In The Age Of Crusades*, ed. John H. Pryor, Ashgate Publishing, Aldershot-Hampshire 2006, s. 131-158.
- _____, *The Byzantine Wars*, The History Press, Stroud, Gloucestershire, 2009.
- _____, "The Army and Military Logistics", *The Byzantine World*, ed. Paul Stephenson, Routledge, New York 2010, s. 47-60.
- _____, "The Organisation and Support of an Expeditionary Force: Manpower and Logistics in the Middle Byzantine Period", *Byzantine Warfare*, ed. John Haldon, Routledge Taylor & Francis Group, Londra-New York 2016, s. 409-449.
- _____, "1025-1071 Dönemi Askeri Tarihi Üzerine Alternatif Yaklaşımlar, (Approaches to an Alternative Military History of the Period ca. 1025-1071), çev. Müjdat Namdar, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, III/II, Aralık 2020, s. 495-505.
- Heath, Ian., *Bizans Orduları 900-1461*, Osprey, İş Bankası Kültür yay., 2010.
- Hild, Friedrich ve Hellenkemper, Hansgerd., "Kilikien und Isaurien" *Tabula Imperii Byzantini (TIB)*, 5, Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, Viyana 1990.
- Hillenbrand, Carole., *Malazgirt Muharebesi*, çev. Mehmet Moralı, Alfa yay., İstanbul 2012.
- Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lügal, TTK yay., 1999.
- Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti* (Kitap XVII-XVIII), çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat yay., İstanbul 2008.
- İbnü'l-Adîm, *Bugyetu't-taleb fi Tarihi Haleb*, çev. Ali Sevim, TTK yay., Ankara 1976.
- _____, *Zubdetu'l-Haleb Min Tarihi Haleb'de Selçuklular (H. 447-521-1055-1127)*, TTK yay., Ankara 2014.
- İbnü'l-Cevzî, *El-Muntazam fi Tarihi'l-Umem'de Selçuklular (H. 430-485/1038-1092)*, Seçme, tercüme ve değerlendirme Ali Sevim, TTK yay., Ankara 2014.
- İbnü'l-Esir, *El-Kâmil fi't-Târîh*, çev. A. Özaydın, VIII, Ravza yay., İstanbul 1998.
- İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu Meyyâfârikin*, nşr. Kerîm Fârûk el-Hûlî-Yusuf Baluken, Nûbihar yay., İstanbul 2014.
- İbnü'l-Kalanisi, *Zeylu Târîhi Dimaşk*, nşr. H. F. Amedroz, Beyrut 1908.
- İmadeddin el-Kâtib el-İsfahânî (Bondârî ihtisarı), *Zubdat al-Nusra ve Nuhbat al 'Usra*, çev. Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, TTK yay., Ankara 1999.
- Kara, Hidayet., "Malazgirt Zaferine İlişkin Bir Değerlendirme", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras*, Kronik yay., İstanbul 2018, s. 239-248.
- Kaymaz, Nejat., "Malazgirt Savaşı ile Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesine Dair", *Malazgirt Armağanı*, TTK yay., Ankara 1972, s. 259-268.
- Keçiş, Murat., "Sakarya Boyunda Bizans-Türk Mücadelesinde Önemli Bir Geçit: Malagina", 2. *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli 2016, s. 73-82.
- Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, çev. Ali Sevim, TTK yay., Ankara 2014.
- Kesik, Muharrem., *1071 Malazgirt: Zafere Giden Yol*, Timaş yay., İstanbul 2018.
- Köymen, Mehmet Altay., *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamani*, III, TTK yay., Ankara 1992.
- Kyriakidis, Savvas., "Army Structure: Roman Continuity and Byzantine Change", *A Companion to the Byzantine Culture of War, ca. 300-1204*, ed. Yannis Stouraitis, Brill, Leyden 2018, s. 229-258.
- Lastivertli Aristakes, *Ermeni Bir Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu'nun Fethi*, çev. İlhan Aslan, Post yay., İstanbul 2019.
- Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat yay., İstanbul 2008.
- Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, çev. Işın Demirkent, TTK yay., Ankara 1992.
- Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, çev. Erkan Göksu, TTK yay., Ankara 2015.
- Nicolle, David., *Manzikert 1071 The Breaking of Byzantium*, Osprey Publishing, Oxford 2013.
- Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat yay., İstanbul 2008.
- Özcan, Koray., "Selçuklu Çağında Sivas, Ortaçağ'da Bir Anadolu Türk Kentinin İşlevsel Kimliği Üzerine Hipotetik Yaklaşımlar", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı. 33, 2007, s. 100-112.
- Parlak, Sevgi., *Osmanlı Öncesi Anadolu Kalelerinde Kapılar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.
- Peacock, A. C. S., *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu*, çev. Zeynep Rona, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul 2016.
- Piyadeoğlu, Cihan., "Selçuklu Sultanı Alparslan", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras*, Kronik yay., İstanbul 2018, s. 75-108.

- _____, *Sultan Alp Arslan Fethin Babası*, Kronik yay., İstanbul 2018.
- Ramsay, William Mitchell., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. M. Pektaş, MEB yay., Ankara, 1960.
- Râvendî, *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr*, çev. Ahmed Ateş, I, TTK yay., Ankara 1999.
- Rózycki, Łukasz., "Between the old and new, Byzantine battle tactics in the times of the Battle Manzikert", *War in Eleventh-Century Byzantium*, ed. Georgios Theotokis-Marek Meško, Routledge Taylor&Francis Group, Londra-New York, 2021, s. 9-36;
- Sadrudîn Ebu'l-Hasan Ali b. Nasır b. Ali el-Hüseynî, *Ahbaru'd-Devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lügal, TTK yay., Ankara 1999.
- Sevim, Ali., *Malazgirt Meydan Savaşı*, TTK yay., Ankara 1971.
- _____, "Malazgirt Savaşı ve Sonuçları", *Malazgirt Armağanı*, TTK yay., Ankara 1972, s. 219-230.
- _____, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, TTK yay., Ankara 1990.
- Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mi'râtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, çev. Ali Sevim, TTK yay., Ankara 2011.
- Solmaz, Gürsoy., *Ortaçağ'da Erzurum-Kars Kaleleri*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2000.
- _____, "Avnik Kalesi", *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 13, Erzurum 1999, s. 287-298.
- Subaşı, Ömer., *Pasinler (V-XVI. Yüzyıllar)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2010.
- _____, "Pasinlerin Bilinmeyen Tarihi Ortuzu-Toy-Valarshavan", *History Studies*, 2/2, Ankara 2010, s. 35-55.
- Sümer, Faruk-Sevim Ali., *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, TTK yay., Ankara 1988.
- Süryani Mihael, *Chronique De Michel Le Syrien*, ed. J. B. Chabot, tome III, Ernest Leroux, Paris 1905.
- Şeşen, Ramazan., "Alp Arslan'ın Hayatı ile İlgili Arapça Kaynaklar", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Mecmuası*, XVII, İstanbul 1972, s. 101-112.
- Taşkın, Ünal., "Abbâsî Halifesi'nin Malazgirt Savaşı Duası", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras*, Kronik yay., İstanbul 2018, s. 155-162.
- Theotokis, Georgios., *Byzantine Military Tactics in Syria and Mesopotamia in the 10th Century*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2018.
- _____, "Military Technology: Production and Use of Weapons", *A Companion to the Byzantine Culture of War, ca. 300-1204*, ed. Yannis Stouraitis, Brill, Leiden 2018, s. 440-472.
- _____, *The Art of War in Byzantium*, ARC Humanities Press, Leeds 2024.
- _____, *The Campaign and Battle of Manzikert, 1071*, ARC Humanities Press, Leeds 2024.
- Tülücü, Süleyman., "Malazgirt Savaşı'na İştirak Eden Türk Beyleri ve Hal Tercümeleleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 7, İstanbul 1986, s. 291-334.
- T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, *Köylerimiz (1 Mart 1968 gününe kadar)*, Başbakanlık Basımevi D.S.İ, Ankara 1968.
- Umar, Bilge., *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1993.
- Urfalı Mateos, *Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK yay., Ankara 1987.
- Uyanık, Ömer Faruk., *Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes*, Yeditepe yay., İstanbul 2020.
- Vryonis, Jr, Speros., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, University of California Press, Los Angeles 1971.
- Vryonis, Speros., "Malazgirt (1071) ve Myriokefalos (1176) Savaşları: İaşe, Su, Okçuluk ile Düşmanın ve Müttefikinin Etnik Kimliği Üzerine Notlar" (The Battles of Manzikert (1071) and Myrioccephalum (1176). Notes on Food, Water, Archery, Ethnic Identity of Foe and Ally), çev. Murat Keçiş ve Müjdat Namdar, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi DTCE, 42/74, Ankara 2023, s. 311-327.
- Yuvalı, Abdulkadir., "Malazgirt Meydan Muharebesi ve Bununla İlgili Yerli ve Yabancı Araştırmalar", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, sayı 5, Kayseri 1994, s. 35-52.

Haritalar:

Osmanlı İmparatorluğu Doğu Vilâyetleri: Beyazıt Sancağı, Erzurum havalisi, Rus ve İran memaliki sınırlarındaki Osmanlı vilâyetleri aşiretlerinin ve ordu birliklerinin yerini gösterir harita, 1/150.000 ölçekli, Sultan Abdülhamit tuğralı, tarihsiz.

1/200.000 ölçekli Malazgirt paftası, 1330/ 1911-1912 tarihli ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Matbaası basımı.

1/200.000 ölçekli Malazgirt paftası, 1332/ 1913-1914 tarihli ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Matbaası basımı.

Ek | Appendix

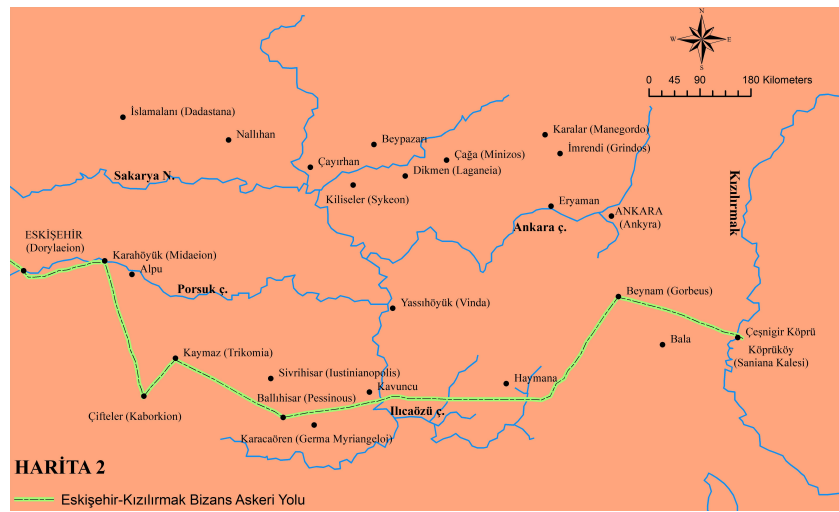
Harita 1

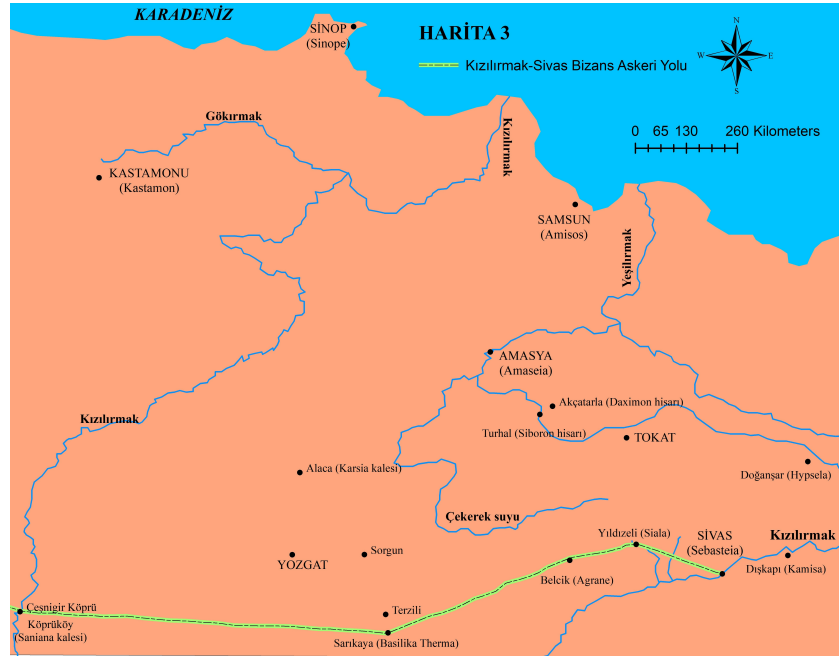
İstanbul-Eskişehir Bizans Askeri Yolu

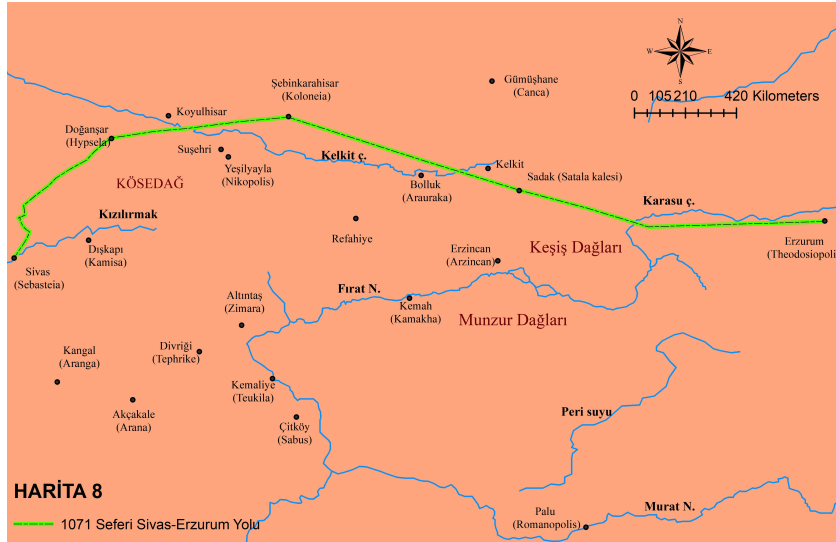
Harita 2

Eskişehir-Kızılırmak Bizans Askeri Yolu

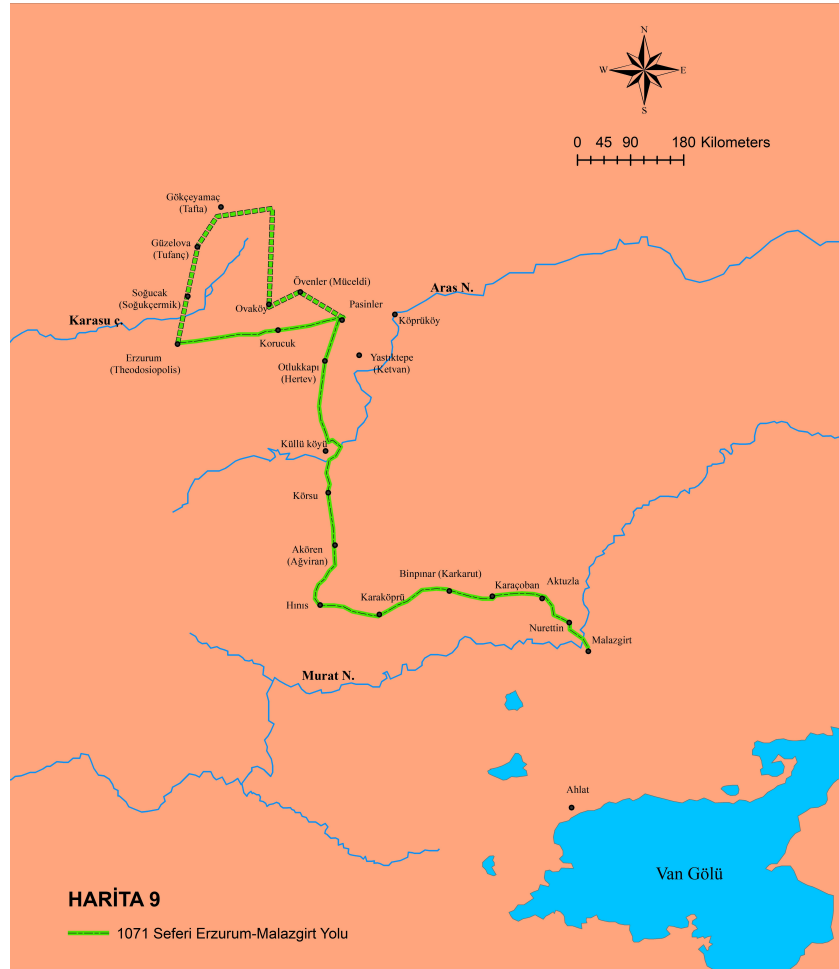
Harita 3**Kızılırmak-Sivas Bizans Askeri Yolu****Harita 4****Kızılırmak-Kilikya Bizans Askeri Yolu**

Harita 5**Kızılırmak-Kayseri Bizans Askeri Yolu****Harita 6****IV. Romanos Diogenes'in 1068 Seferi**

Harita 7**IV. Romanos Diogenes'in 1069 Seferi****Harita 8****1071 Seferi Sivas-Erzurum Yolu**

Harita 9

1071 Seferi Erzurum-Malazgirt Yolu

Harita 10

Roussel'in Kullandığı Hınıs-Ahlat Yolu

Harita 11

Tarkhaneiotēs'in Kullandığı Malazgirt-Ahlat Yolu

